

**Masteroppgave
i Kirkehistorie MHS
22. mai 2009**

Hvordan ble Det nye testamente samlet til én kanon?

Kristian Bjørkhaug

Hvordan ble Det nye testamente samlet til én kanon?

Innholdsfortegnelse

Forord	3
1. Innledning	5
1.1 En kritisk vurdering av kanoniseringsprosessen	5
1.2 Utblikk på perioden fra år 48-300	5
1.3 Hva og hvem møter vi i denne prosessen.....	8
1.4 Kilder, litteratur og teksthistorie	12
1.5 Metode og avgrensning	13
1.6 Aktualitet i nåtiden	14
2 Kanon - konsept og forhistorie	14
2.1 Hva er kanon	14
2.1.1 Definisjon og bruk av termen.....	14
2.1.2 Bruk i kristen sammenheng.....	15
2.1.3 Skrifter får samme status som Det gamle testamente	16
2.2 Veien mot kanonisering av Det nye testamente	16
2.2.1 Beretningen om Jesus Kristus som utgangspunktet	16
2.2.2 Apostler og deres nærmeste medarbeidere.....	17
3 Kanonisering av Det nye testamente – en historisk prosess	18
3.1 En utvelgelsesprosess av skrifter.....	18
3.1.1 Skrifters ekthet	20
3.1.2 Begrepet ”De tolv” i forhold til ”Apostlene”	22
3.1.3 Kanonkriterier	24
3.1.4 Fra muntlig tradisjon til skriftlige dokumenter	26
3.1.5 Avgrensning av Det nye testamente.....	27
3.1.6 Nytestamentlige skrifter får autoritet	29
4 Fra skrift til kanonisk skrift.....	46

4.1	Skrifter som kom med i Det nye testamente	48
4.1.1	De fire evangelier og NTs historieverk fra år 60-100	48
4.1.2	Det nye testamentets apokalypse.....	48
4.1.3	Tidlige brev skrevet fra ca år 50-60	48
4.1.4	Sene brev skrevet fra ca år 60-90	48
4.2	Skrifter som var omdiskutert i forhold til kanonisering	49
4.2.1	Oversikt over omdiskuterte skrifter i Det nye testamente.....	49
4.2.2	Oppsummering	50
4.3	Skrifter som ikke kom med i Det nye testamente	51
4.3.1	Noen nytestamentlige apokryfer	52
4.3.2	De apokryfe skriftene funnet i Nag Hammadi 1945	54
4.3.3	Oppsummering	60
5	Ulike oppfatninger med større eller mindre basis i materiale.....	61
5.1	Alternative oppfatninger om kanonprosessen.....	61
5.2	Ble skriftene endret med skjult agenda	64
6	Sammendrag og en aktualiserende refleksjon.....	66
6.1	Sammendrag	66
6.2	En aktualiserende refleksjon	68
Litteraturliste		69
Bøker.....		69
Oppslagsverk.....		69
Artikler.....		69

Forord

Bibelen har fremdeles en sentral plass i den norske tradisjon og kulturarv. I vårt daglige liv møter vi ordtak og språklige vendinger som ofte har en bibelsk forankring. Bibelsitater eller bibelparalleller opptrer hyppig både i media og i litteraturen for øvrig. Denne boken, som er sentral for kirken, er i mange situasjoner en felles referanse for mennesker uavhengig av om en er kirkegjenger eller ikke. Ved livets store begivenheter, på godt og vondt, har denne boken og dens innhold en vesentlig betydning. Det kan være seg ved livets begynnelse ved dåp, ved høytidsdager som en vigsel, eller ved livets grense som ved en begravelse. For mange mennesker, også utenfor kirkens kjerneflokk, er Bibelen sentral i nevnte henseende. Bibelens aktualitet i vår moderne kultur og samfunn er viktig på tross av at enkelte parametre i tiden forsøker å fortelle oss det motsatte. Bibelens tilblivelse er i så måte ikke så sentral i den offentlige agenda foruten små glimt som forteller enkelte momenter om denne prosessen. Ofte bidrar disse dessverre til mer forvirring enn opplysning. Dette er noe av min bakenforliggende motivasjon for systematisk å se nærmere på denne prosessen som kan beskrives som en kanondannelse.

Bakgrunnen for at jeg ønsker å behandle prosessen som førte fram til kanonisering av de 27 skrifter som i dag utgjør Bibelens nye testamente, er aktualiteten i denne tematikken.

Sensasjonelle opplysninger om Jesus kommer i media med jevne mellomrom, og sannsynligvis kommer det til å fortsette. Såkalt "ny viten" selger bra og er av allmenn interesse. Det apokryfe Thomasevangeliet er i vinden rett som det er, og i de siste årene har også Dan Browns bok, *Da Vinci-koden*, satt fart på rykter om hemmelige opplysninger om Jesus. Kirken blir beskyldt for å ha holdt informasjon hemmelig og forfulgte trofaste tjenere som ville avdekke hemmeligholdet som kjettere. Apokryfe evangelier som forteller en annen historie om Jesus vekker enorm interesse langt utover kirkebenkene, og naturlig nok rettes spørsmålet til kirken om hva som er sannheten.

Mange mennesker, uavhengig av tilhørighet til kirken, har gitt oppmerksomhet til opplysninger om Jesus, og spesielt nye opplysninger. Jeg må innrømme at jeg deler interessen for god fiksjon som også er et spennende medium for presentasjon av historie. Historiske framstillinger kan lett tendere til å bli kjedelige når detaljnivået skal holdes høyt. Flere historikere har med hell klart å formidle historie gjennom å bruke fiksjon og romaner som medium for å nå leseren. En fare med denne trenden er at en lett kan omgå historiske kilder

på en tilfeldig og unøyaktig måte slik at de historiske fakta blir tilslørt, og fremstillingen vil lide under mangel på evidens for dens innhold.

Å forstå kristendommen handler i stor grad om å forstå dens hellige skrifter eller dens kanon. En forståelse på tross av utfordrende kildemateriale med tanke på de lave antall av overleverte skrifter fra de første avgjørende århundrer. Med få kilder er det lett å komme i den situasjon at fremstillinger blir vidtgående tolkninger av sparsommelig materiale eller hypoteser som i beste fall er fantasifulle. Likevel har flere forskere ment at det skal være mulig, med stor forsiktighet, å rekonstruere noen hovedlinjer i en kanonprosess som fant sted i de første århundrer. Disse linjer av historisk karakter vil være opplysende med tanke på prosessen som førte fram til den versjon av Det nye testamente som vi kjenner i dag. En historisk prosess med aktører både innad i kirken og utenfra. Det er disse historiske hendelser og prosesser jeg ønsker å vise for å tegne et bilde av en historisk prosess. Et bilde som tar kilder og historisk evidens på alvor, og søker å påvise plausible slutninger av seriøse historiske kilder.

Mitt ønske er at denne avhandling skal bidra til å løfte fram noen hovedlinjer fra det historiske materialet som vi har for å tegne et bilde av en prosess som førte fram til kanonisering av skriftene som vi i dag kjenner som Det nye testamente. At dette kan være et bidrag til å gi et av flere oppklarende innspill i et terreng som er fullt av fantasifulle spekulasjoner og tendenser til fiksjon uten historisk forankring. Enkelte innspill som omhandler hvordan Bibelen ble til, tenderer til å være slett historisk håndverk og mangel på vitenskapelig respekt for historiske kilder. Personlig smak har i for stor grad fått prege bildet som fra ulike hold blir tegnet av den kanonisering som fant sted i de første århundrer. En kan selvsagt ha ulik oppfatning av betydningen av ulike hendelser og kilder, men personlig smak kan naturligvis ikke avgjøre i historiske spørsmål. Historien må alltid behandles med en kritisk vurdering av de faktiske hendelser, og kilder må alltid under lupen for en kritisk vurdering. Bare på denne måten kan vi stille de riktige spørsmål som hjelper oss til å dra faglig forsvarlige slutninger av dem. Ikke minst at dette forhåpentligvis hindrer oss fra luftige spekulasjoner om historiske hendelser.

1. Innledning

1.1 En kritisk vurdering av kanoniseringsprosessen

Jeg vil i denne avhandlingen gjøre en kritisk vurdering av den prosess som fant sted fra år 48 til ca år 300 etter Kristus. I dette tidsrom finner vi en bevegelse som resulterer i en kanonisering av en samling skrifter som senere får betegnelsen Det nye testamente.

Kanonisering er et begrep som jeg vil utdype og definere mer inngående senere, men jeg vil allerede her gi et kort innblikk. Kanonisering handler i denne sammenheng om skrifter som opparbeider seg en spesiell status med autoritet for sitt innhold. Denne dannelsesprosess har en progresjon vi som kritiske historikere kan gå inn og analysere for å trekke ut historiske data. På grunnlag av dette materialet kan vi tegne et bilde av denne historiske prosessen som fører fram til Bibelens nye testamente. De historiske fakta vi er ute etter å vurdere, er blant annet gyldighet og evidens av personer som har vært sentrale. For en rekonstruksjon av en historisk periode er det få kilder som er bedre for oss enn mennesker og det de etterlater seg av nedskrevet materiale. På grunnlag av dette kan vi til en viss grad lære personer å kjenne og kan dra opp noen grenser for deres betydning, og deres plass i rekonstruksjonen. Historiske forskningsresultater og kilder kan ikke brukes ukritisk. Hensikten med en kritisk vurdering av dem er å vurdere gyldigheten av informasjonen vi får presentert fra kilder og plassert dem med en forsvarlig vekt opp mot andre kilder i en rekonstruksjon av historien. Å vurdere prosesser og personers involvering i disse med stor avstand i tid er en krevende øvelse med mange skjær å gå på. Det kreves faglig ydmykhet og akademisk kompetanse for å vurdere disse kilder på en forsvarlig måte. Det kreves videre en forsiktighet i møte med kilder for ikke å trekke raske slutninger som i beste fall er løse antakelser og i verste fall arrogante anakronistiske vurderinger. Jeg vil søke å behandle kilder med respekt og med en åpen tilnærming slik at kildene kan få tale slik som de har ment. Samtidig vil jeg foreta vurderinger ut fra kildens samtid og kritisk etterprøve dens troverdighet som vitne til historiske hendelser. Jeg er fullt innforstått med at vi alle har et utgangspunkt, en referanseramme som vi orienterer oss ut fra som også inkluderer meg. Jeg vil være åpen med det og samtidig søke en objektivitet i forhold til de historiske kilder.

1.2 Utblikk på perioden fra år 48-300

Etter Jesu oppstandelse var disiplene samlet i Jerusalem for å avvente gudsrikets komme¹. De virket overbevist om at dette var nært forestående og drev misjon blant jødene. Vi befinner

¹Torben Christensen – Sven Göransson, *Kyrkohistoria*, Bokförlaget, Stockholm 1969, s 9

oss nå i ca år 30, og i årene som kommer utviklet det seg et motsetningsforhold mellom gresktalende jødekristne og arameisktalende som førte til en deling av urmenigheten². Den mest iøynefallende konsekvens av denne deling var at misjonsmarken ble utvidet til det øvrige Palestina, Syria og Antiokia. Ettersom hedninger etter hvert ble lagt til menigheten, ble det strid om disse hedningekristne skulle omskjæres og på den måten overholde moseloven. Paulus gir veiledning i dette og hevder at det ikke er nødvendig nå. Situasjonen viser hvor normerende Det gamle testamente var for de første kristne og samtidig hvordan ny teologisk tenkning utvikles av Paulus fra dette grunnlag. Paulus blir sterkt kritisert av lovstrenge jødekristne for håndteringen av blant annet denne situasjonen. Paulus og Peter er urmenighetens ledere som anerkjente misjon blant hedningene, og bidrog med dette til ny teologisk tenkning. Apostlenes lederskap arbeidet for kirkens enhet selv om de arbeidet i tre retninger ut fra forholdet mellom Kristus-troen og jødedommen³. Vi ser at det allerede fra begynnelsen er noe ulike oppfatninger om hvordan veien går videre og forholdet mellom ulike saker. På tross av dette er det en enhet i troen på Kristus i menigheten.

Etter noe tid ble menigheten selvstendiggjort overfor jødedommen. Det er ikke så vanskelig å se for seg at når jøder går over til en annen tro, og denne har utgangspunkt fra innsiden i jødedommen selv, kan det ta noe tid før en betrakter dem som en egen retning. I starten kan nok menigheten fra jødedommens side ha vært å betrakte som en sekt eller spesiell gruppering. Noen sekteriske retninger sprang ut fra forsamlingen i Jerusalem, grupperinger som framstod som avsonderte grupperinger⁴. Men over tid endret dette seg.

På begynnelsen av 60-årene led Jakob, Jesu bror, Peter og Paulus martyrdøden, og med dette avsluttes den apostoliske tid⁵. Disse tre ledende skikkelser var av stor betydning for menighetene og deres videreføring av misjonsoppdraget fra Jesus selv. Tidsrommet fra disse hendelser og fram til ca 140 betegnes ofte som den "etterapostoliske tid". Menigheten videreførte det som var dem overlevert fra apostlene og begrepet "en apostolisk kirke" steg fram. I dette ligger det en tanke om at den kristne kirke bygger på apostlenes lære eller den apostoliske overlevering av budskapet om Jesus Kristus. Det har alltid vært kirkens tro at den bygger på Jesus Kristus, men overleveringen av dette budskapet gjennom apostlene ble tidlig garantien for det autentiske og sanne uttrykk for budskapet om Kristus. Apostlenes overlevering var det menigheten vedkjente seg når det gjaldt grunnlaget for kristendommen⁶.

² Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria* s 9

³ Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria* s 9

⁴ Bengt Hägg Lund, *Teologins Historia*, LiberLäromedel Lund 1967, s 14

⁵ Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria* s 26

⁶ Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria* s 26

Den apostoliske tradisjon omfatter apostlenes bevitnelse av Jesu liv og virke. Det utvides også til å gjelde en rett forståelse av Skriften og kristentroens innhold. For de oldkirkelige kristne var kristendom identisk med den apostoliske kristendom. Gudsbegrepet hos de apostoliske fedrene er bygget på Det gamle testamentets framstilling⁷. Det var ingenting som hadde gyldighet i kirken annet enn det som kunne spores tilbake til apostlene⁸. Tradisjonen var i hovedsak muntlig, men ble kort tid etter skrevet ned. Mot slutten av den etterapostoliske tid hadde det oppstått en samling skrifter som overleverte budskapet fra apostlene. Denne samlingen fikk en helt spesiell anseelse i kirken og bestod i all hovedsak av evangeliene etter Matteus, Markus, Lukas og Johannes, de paulinske og deuteropaulinske brev⁹. Flere vil i tillegg nevne Acta i denne sammenheng selv om ikke alle gjør det. I realiteten var det slik at når en refererte til Den hellige skrift var det tale om Det gamle testamente, men grensene mellom disse autoritative skriftene etter apostlene og Det gamle testamente var begynt å viskes ut. Hovedårsaken til dette var at denne skriftsamling etter apostlene ble brukt i gudstjenesten på lik linje med skriftene fra Det gamle testamente. Denne praksis medførte at begrepet Den hellige skrift ble utvidet til også å inkludere disse skriftene etter apostlene. De apostoliske fedrene gir tallrike bevis på at for eksempel de fire evangeliene og apostlenes skrifter var å regne med samme autoritet som Det gamle testamente¹⁰. Med dette var det tydelig kommunisert at disse apostoliske skrifter var guddommelig inspirert¹¹.

Fra ca år 140 og fram til vel år 300 var det en kamp om den rette forståelsen av den apostoliske tradisjon. Det var særlig markionismen og gnostisismen som hadde fått innpass i noen kirkelige kretser som utløste diskusjonene om apostlenes tradisjon¹². Samtidig benektet Markion og hans meningsfeller sentrale dogmer som inkarnasjonen gjennom en doketistisk kristologi¹³. Dette la press på den kristne kirke om å presisere og klargjøre sitt læregrunnlag. Kirken hadde sterk vekst i dette tidsrommet samtidig med at den kjempet mot vranglæren som kirken mente forfalsket budskapet om Kristus slik det var overlevert fra apostlene. Å skulle klargjøre og presisere et læregrunnlag som skulle omfatte hele kirken, var en vanskelig og utfordrende prosess. Kirken får innspill fra filosofien, og den teologiske vitenskap får sin start. Gjennom kirkens kontakt med filosofiske retninger blir kirken utfordret på forholdet til

⁷ Bengt Hägglund, *Teologins Historia*, s 5

⁸ Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria*, s 38

⁹ Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria*, s 39

¹⁰ Bengt Hägglund, *Teologins Historia*, s 5

¹¹ Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria*, s 39

¹² Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria*, s 60

¹³ Bengt Hägglund, *Teologins Historia*, s 25

den gresk-romerske kultur¹⁴. Kirken møter her en tidvis sterk forfølgelse innen det romerske riket inntil kristendommen blir innrømmet rett til å eksistere i år 311. Det er interessant å se hvordan kristendommens utbredelse fulgte handelsveiene og soldatveiene. Med både handelsmenn og soldater, spredte kristendommen seg og fikk brohoder i byer innen det romerske riket. Senere ble kirken etablert også utenfor Romerriket, og vi kan nevne at både England og Frankrike relativt tidlig fikk del i kristendommen denne veien.

1.3 Hva og hvem møter vi i denne prosessen

Vi møter i årene fra 48 til 300 en prosess der en samling skrifter får en spesiell status blant de kristne menigheter og i kirken i vidt perspektiv. Samlingen skrifter vi taler om, er de fire evangeliene og pastoralbrevene som vi kjenner fra Det nye testamente. Over tid fikk de gjennom bruk i gudstjenestelivet autoritet på lik linje med Det gamle testamente. Videre var det en ubestridt oppfatning i menighetene at disse hadde tydelige linjer tilbake til apostlene. Det overleverte budskap om Jesus Kristus fra apostlene var det som ga autoritet og kanonisk status. Ingen skrifter som ikke kunne føres tilbake til apostlene fikk være i bruk i kirkene. Vi møter etter hvert diskusjon og uenighet om hvordan denne overlevering skal forstås, samtidig som kirken får påvirkning fra filosofi fra områdene omkring, som for eksempel Romerriket. Denne påvirkning var med å skape debatt innad i kirken på flere områder. I dette henseende er det mest interessante den prosessen som fører til en etablert bruk av skriftene og dens linje fra Jesus Kristus formidlet gjennom apostlene. Utviklingen av bruken og veien mot en etablert bruk av skriftene er det som for oss blir det viktigste i denne prosessen. Kanonspørsmålet utviklet seg i en prosess der menigheters praksis over tid resulterer i at kirkeprovinser samler seg om en felles samling av kanoniske skrifter. Kanondebatten i oldkirken handlet om hvorvidt skriftene var ekte, selve kriteriet om at kanoniske skrifter skulle kunne føres tilbake til apostlene ser det ikke ut til å ha vært uenighet om.

I perioden som kanonprosessen tar sete i, møter vi en rekke personer som har mer eller mindre sentrale roller i utviklingen. Jeg vil kort introdusere noen sentrale personer som vi møter og presenterer dem i kronologisk rekkefølge i henhold til tidslinjen.

Klemens av Roma (X-101)

Klemens var den fjerde pave om man regner Peter som den første. Han selv ville mest sannsynlig omtale seg selv som biskop i Roma. Det er ettertiden som ser ham i rollen som pave. Med stor sannsynlighet har han hatt kontakt med flere av apostlene. Etter tradisjonen

¹⁴ Christensen - Göransson, *Kyrkohistoria* s 60

led han martyriet ved å bli senket i havet i ca år 101. Flere av hans brev er sentrale i flere henseende med tanke på den historiske fremstilling og kirkens utvikling.

Ignatius (35-107)

Ignatius var biskop i Antiokia og overtok angivelig denne rollen etter apostelen Peter.

Gjennom sin bispegjerning har han utstrakt brev korrespondanse med flere menigheter som er av stor interesse for oss. I disse brev får vi mange opplysninger om menighetene og hvilken situasjon de befinner seg i.

Josefus (38-100)

Josefus var en jødisk historiker som oppholdt seg mye i ødemarken sammen med en eremitt.

Han undersøkte de tre religiøse partiene fariseerne, saddukeerne og essenerne. Han sluttet seg til slutt til fariseerne. Han hadde en tur til Roma før han vendte tilbake til Palestina. Han er kanskje den første forfatter som nevner Johannes døperen, Jesus og Jakob, Herrens bror utenom Bibelens forfattere.

Polykarp (69-155)

Polykarp var biskop i byen Smyrna fra ca år 96 og hadde et nært forhold til apostelen

Johannes. Ireneus var hans elev og her går en av de tydeligste linjene fra apostlene til to ledd kirkeledere (Johannes-Polykarp-Ireneus). Fra Polykarp kjenner vi brev og skrevne dokumenter som gir innblikk i kirkens liv og virke.

Papias (70-140)

Papias var biskop i Hierapolis og hadde kontakt med apostelen Johannes. Han hadde kontakt med Polykarp i Smyrna og skrev bøker. Han skriver om den muntlige og den skriftlige overleveringstradisjonen. Dokumentene han skrev om kirken og dens liv er av stor betydning for forståelsen av kirken i den første tiden.

Justin Martyr (100-165)

Justin ble født i Flavia Neapolis i Samaria som ligger i Palestina. Justin skrev blant annet apologi og forsvarte kristendommen mot blant annet jødedommen. Han skrev om teologien rundt Logos begrepet og ble en av oldkirkens viktige teologer. På slutten av sitt liv bodde han i Roma hvor han led martyriet.

Tatian (120-180)

Tatian er mest kjent for å ha forfattet en evangelieharmonie på bakgrunn av at det virket forstyrrende med ulike fremstillinger av historien om Jesus. Hans evangelieharmonie ble kalt Diatessaron og ble brukt i den Syriske kirken helt opp til det femte århundre¹⁵. Ordet Diatessaron er gresk og betyr gjennom fire. Vi kjenner igjen ordene ”dia” som betyr gjennom og ”tessaron” som betyr fire. Altså et evangelium gjennom fire som refererer til Matteus, Markus, Lukas og Johannes. Tatian studerte i Roma sammen med Justin Martyr og komponerte evangelieharmonien Diatessaron i årene rundt 175 etter Kristus¹⁶.

Ireneus (130-200)

Ireneus var biskop i den franske byen Lyon fra 178 til han døde to tiår senere¹⁷. Han forsvarte den kristne tro mot Gnostisismens kritikk av kirkens lære. Han forsvarte også den kristne tradisjon som han mente var trofast mot det apostoliske vitnesbyrdet om Kristus. Ireneus regner de fire evangeliene, Apostlenes Gjerninger og de tretten Paulusbrevene som kjernen i Det nye testamente¹⁸. Han tillegger også kanonisk vekt på første Johannes brev, første Peters brev, Johannes Åpenbaring og Jakobs brev¹⁹.

Hans hovedanliggende for sitt teologiske arbeid var å forsvare den tro som var bevart fra apostlene med særlig front mot gnostikerne²⁰. Ireneus er en av de første som forsøker å gi et helhetsbilde av Skriftens innhold. Han avviser apologetenes tanke om at kristendommen er den sanne filosofi eller at åpenbaringen er en ny filosofi av bedre kvalitet. For han er den bibelske tradisjonen autoritativ, og han er i så måte en skriftteolog²¹. Han forfekter Skriften som eneste trosfundament. Noen fast kanon var ikke kjent, men hans egen anvendelse av de nytestamentlige skrifter vitner om at han tydelig tilla dem større autoritet og oppmerksomhet enn andre skrifter. Det er interessant å merke seg at Ireneus var disippel av Polykarp som igjen var disippel av Johannes, disippel av Jesus. Så her er en tydelig linje tilbake til Jesus Kristus.

¹⁵ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, Hendrickson 2007 Massachusetts, s 278

¹⁶ William L. Petersen, ”The Diatessaron And The Fourfold Gospel”, Charles Horton, *The Earliest Gospels*, T&T Clark International 2004, s 50

¹⁷ Alister E. McGrath, *Christian Theology*, Blackwell Publishing Ltd 2007, s 9

¹⁸ Oskar Skarsaune, ”Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon”, www.bibelselskapet.no 2008, s 2

¹⁹ Oskar Skarsaune, ”Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon”, s 2

²⁰ Bengt Hägglund, *Teologins Historia*, s 26

²¹ Bengt Hägglund, *Teologins Historia*, s 27

Klemens av Aleksandria (150-215)

Klemens holdt til i Aleksandria som ligger i Egypt og er en av de første vi kjenner i kirken i dette området. Han var kjent som en dyktig lærer og samlet gresk-filosofiske tradisjoner med kristen doktrine. Han er kjent som en av oldkirkens teologer og har hatt stor betydning i ettertiden.

Tertullian (160-225)

Tertullian var fra den nordafrikanske byen Kartago og ble kristen da han var i 30-årene²². Han hadde betydelig innflytelse på kirken i vest og argumenterte mot Markion angående Det gamle testamentet.

Origenes (185-254)

Origenes ble født i Aleksandria i Egypt og var en av oldkirkens store teologer. Han var elev av Klemens av Aleksandria og begynner å skrive teologi i ca år 215. Han var en forsvarer av kristendommen og hadde stor innflytelse i kirken. Han sluttet seg til tanken om apokatastasis med den tanke at alle skapninger vil bli frelst til slutt. Noen mener at arianismen var en konsekvens av denne tilnærmingen²³. Origenes lister opp i sin litteratur så godt som alle skriftene vi kjenner i Det nye testamente som kanoniske, med unntak av Jakobs brev og Judas brev²⁴.

Eusebius (263-339)

Eusebius var biskop i Cæsarea og var spesielt aktiv i debatten mot arianismen. Han var sentral i utviklingen av den nikenske trosbekjennelse. I kirkemøtet i Nikea var han også sentral i forhold til å legge premisser som til slutt dannet utgangspunkt for hvordan trosbekjennelsen ble utformet.

Athanasius (296-373)

Athanasius brukte mest krefter på kristologiske spørsmål og var sentral i debatten med arianismen. Argumenter som Athanasius var med å løfte fram førte til at kirken tilslutt avviste arianismen. Han sender et rundskriv i 367 der han lister opp nøyaktig de 27 skriftene som vi i

²² Alister E. McGrath, *Christian Theology*, s 10

²³ Alister E. McGrath, *Christian Theology*, s 10

²⁴ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 3

dag har i Det nye testamente som kanoniske²⁵. Det viser hvilke skrifter han og de menigheter han representerer regner som kanoniske.

1.4 Kilder, litteratur og teksthistorie

Når det gjelder primærkilder fra oldkirken, er der en del tilgjengelig materiale. Det vil sprengje rammene for en masteravhandling i vårt format å foreta et inngående studium av primærkildene på originalspråket. Denne avhandlingen vil i hovedsak benytte sekundærkilder, selv om noen primærkilder er trykket direkte eller sitert i oversatt form i enkelte sekundærkilder. Disse passasjene vil være å betrakte som primærkilder, men i hovedsak er det sekundærkilder som er mest tilgjengelige for oss. Det vil si litteratur som har bearbeidet primærkildene og framstiller disse på en historisk saklig måte, og som er etterprøvable for oss. Derfor vil det for den interesserte leser være mulig å spore mine noter til primærkildene via sekundærkildene som er litteraturen jeg vil støtte meg på. Jeg vil søke å benytte et variert utvalg av sekundærkilder slik at tilfanget av informasjon vil være balansert og anerkjent innen den kirkehistoriske forskningen. Et utvalg av kilder vil jeg naturlig måtte gjøre for det vil spenne for vidt for denne oppgaven å behandle store mengder litteratur og kilder. Likevel mener jeg at et representativt utvalg av sekundærkilder av høy faglig kvalitet vil være tilstrekkelig til å gjøre en troverdig rekonstruksjon av kanonprosessen i de første århundrer. De kanoniske skrifter har en teksthistorie som knytter dem tilbake til apostlene og med det gir dem autoritet. At det eksisterer bevarte eksemplarer av bøker fra det første århundre og utover hører snarere til sjeldenhetene enn til normalen. Saken er den at antikke skrifter naturlig nok, er svært utsatt for tidens tann. Den eneste måten å bevare slike skrifter er at det blir skrevet av tilstrekkelig med kopier. Størsteparten av antikke skrifter foreligger i form av sitater i bøker skrevet i middelalderen når kvaliteten på bøkene var blitt bedre. Et eksempel er Platons dialoger der det foreligger en komplett avskrift fra 900-tallet som gir en avstand i tid tilbake til Platons originalmanuskript på ca 1300 år²⁶. Originalmanuskriptene til Platon er gått tapt, og det er dessverre også originalmanuskriptene til Det nye testamentets skrifter. Samtidig er nærheten i tid mellom originalmanuskriptenes tilblivelse og avskriftene mye nærmere i tid. Fra de første ti århundrer etter Kristus har vi omkring fem tusen avskrifter av Det nye testamentets skrifter²⁷. Avstanden i tid mellom originalene og avskriftene varierer fra 150 til

²⁵ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 3

²⁶ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 3

²⁷ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 4

250 år²⁸. Det nærmeste er noen vers i Johannes-evangeliet der avstanden mellom originalen og avskriften antakelig er ca 35 år²⁹. Få historiske kilder kan vise til noe lignende når det gjelder nærhet i tid mellom originalmanuskripter og avskrifter. Sammen med alle håndskrifter foreligger det tusenvis av sitater av Det nye testamentets skrifter hos flere kirkefedre fra det annet århundre og utover. Flere oversettelser av de kanoniske skrifter er i tillegg funnet på latin, syrisk og koptisk³⁰. Ikke bare finnes det et rikt antall avskrifter, men også sitater og oversettelser til flere språk. Det er denne rikholdige kilde og litteraturtilfang, med en troverdig teksthistorie, som utgjør tekstgrunnlaget som forskere har benyttet til å rekonstruere en gresk tekst som ligger tett opp til originalteksten. Dette er et krevende arbeid, men ikke umulig, og en slik rekonstruksjon foreligger i tekstutgaver som er merket med grunntekst. Moderne oversettelser av Det nye testamente bygger på disse vitenskapelige tekstutgaver som er satt sammen av dette enorme teksttilfanget.

1.5 Metode og avgrensning

Jeg vil søke å gjøre en historisk behandling der mine funn blir presentert på en måte som er verifiserbar for leseren. Å dra konklusjoner fra historiske kilder kan være vanskelig, men som hovedregel for kirkehistorikere kan vi bare dra konklusjoner fra det som er klart fra kildene, ikke konklusjoner som signaliserer at vi ser historien i "Guds lys". Objektivitet er en annen viktig forutsetning for en troverdig framstilling vel vitende om at dette er en umulighet i absolutt forstand. Vi har alle noen forutsetninger, konfesjonelle eller andre, som viser vårt ståsted. Dette er helt i orden om man er klar over det og det tas med i betraktningen. Å være historisk objektiv handler om å presentere fakta og hendelser i den rekkefølge som de forekommer. Videre handler det om å verifisere fortiden og følge historiske spor. Vi er ute etter hva som har hendt, og prøver å se forbi hendelsen i lys av datidens lover og prinsipper. På denne måten søker vi etter mening bak hendelser og konsekvenser som de skapte. Når vi søker i kilder, stiller vi spørsmål til kildene som vi vil at kildene skal svare på. Utfordringen er å stille relevante spørsmål som fanger inn og yter rettferdighet mot den historiske konteksten og datidens problemstillinger. Som kirkehistorikere må vi ikke bare fortelle hva som ble gjort, men også hvorfor og hvordan det hendte.

Jeg vil som kirkehistoriker benytte en metode der jeg kritisk vurderer kilder og litteratur for å trekke slutninger som kildene kan stå inne for ut fra en faglig forsvarlig vurdering. Å etterprøve fortiden kan til tider være vanskelig og komplisert, spesielt når kildematerialet er

²⁸ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 4

²⁹ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 4

³⁰ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 4

begrenset eller det er vanskelig å garantere for troverdigheten i dem. På tross av vanskeligheter i både kilder og metode mener jeg at det er mulig å rekonstruere hovedlinjer og sannsynliggjøre en rekonstruksjon av fortiden. Det er en slik historisk metode som viser kildene respekt, og som ut fra en helhetsvurdering drar faglig forsvarlige slutninger som med størst troverdighet rekonstruerer fortiden.

Jeg vil i denne avhandling avgrense meg mot å gå inn i tilblivelse og utvikling av de kanoniserte skriftene ett for ett. Det er prosessen som førte fram til en samling av skrifter som fikk kanonisk status på linje med Det gamle testamente, som vil være mitt anliggende. Det som sorterer under grunnforskning eller under disiplinen Det nye testamente vil ikke bli berørt her. Det er en kirkehistorisk tilnærming som vil bli lagt til grunn. Det er altså den historiske prosessen som vil være senter for mitt anliggende, og som jeg vil tilnærme meg på en faglig forsvarlig måte.

1.6 Aktualitet i nåtiden

Det nye testamentets kanon har en sentral rolle i dagens samfunn, og kanskje spesielt i kirkens rolle. Den største utfordring ligger i hvordan vi i dag forstår den autoritet de kanoniske skrifter har. Hvilke konsekvenser mener vi at kanoniske skrifter har for lovgivning og holdninger i samfunnet. I stor grad er disse holdninger avledet av kanoniske skrifter gjennom kirken. Det avgjørende er hvordan kirken forvalter den autoritet som kanoniske skrifter har og hvilke konsekvenser kirken mener det skal få at vi har skrifter med autoritet for liv og lære. Vi er alle kjent med at det er ulike holdninger innad i kirken om hva skriftenes autoritet har å bety for det moderne menneske. Her er store graderte forskjeller i hva kirken mener er konsekvensene av skriftenes autoritet, det være seg på områder som etikk, gudstjeneste og trosutøvelse.

2 Kanon - konsept og forhistorie

2.1 Hva er kanon

2.1.1 Definisjon og bruk av termen

Ordet kanon er hentet fra det greske språk, men egentlig kommer det fra de semittiske språkene. Opprinnelig betydning er et stivt sivrør som kunne brukes til målestokk³¹. Denne kunne brukes til å måle opp nye rør eller måle opp avstand i andre henseende. Fra denne

³¹ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", s 1

konkrete betydning kommer den mer overførte betydning som vi kjenner: rettesnor, forbilde, norm eller regel. Alle fire bærer aspekter av betydningen med seg og uttrykker noe retningsgivende eller normerende. Termen kanon har ofte blitt brukt om religiøse skrifter som regnes for å være hellige. I jødisk og kristen sammenheng er det Bibelens mange bøker som regnes for å være hellige eller kanoniserte.

I moderne tid er det utviklet en utvidet bruk av termen, og bruken har vært innen litteratur, billedkunst og film. En slik bruk av kanon kan omfatte kunstnere eller verk som regnes for å være banebrytende og definerende for en periode eller sjanger. Det er altså forbilder og retningsgivende publiseringer eller verk som kan få en slik omtale.

2.1.2 Bruk i kristen sammenheng

I kristen sammenheng er kanonbegrepet knyttet til Det gamle testamente og Det nye testamente som til sammen utgjør Bibelen i kristendommen, den kristne religions rettesnor for liv og lære. I hovedsak er det en felles forståelse og bruk av kanon innenfor forskjellige kristne retninger³², dette gjelder fra den katolske kirke til pinsevevnerne. Jøder har relativt lik oppfatning i kanonspørsmål, som gjelder for Det gamle testamente. Når det gjelder bruken av termen i kristen teologisk sammenheng er det noen variasjoner. Likevel er det mulig å se noen hovedspor. Kanon betyr i kristen teologisk sammenheng både ”lov” og ”liste”, altså både et aspekt av å gi autoritet og et aspekt av en samling av skrifter³³. Autoriteten til skriftene har sin begrunnelse i skriftenes garantist eller bakmann. Det nye testamentets skrifter omhandler personen Jesus med tanke på liv, virke og betydning. Det er i skriftene selv en indikasjon på at skriftene er inspirert av Gud, og det er dette som gir skriftene en annen status enn andre historiske beretninger. Gud selv har ikke ført skriftene i pennen, men har på ulikt vis gitt inspirasjon til innholdet i dem. Når disse skriftene samles til en kanon i betydningen ”liste” drar en med seg den første betydning. Skrifter som har en guddommelig autoritet blir samlet i en samling av skrifter som utgjør en helhet. Denne helheten fikk senere navnet Det nye testamente, og er en samling med skrifter med en helt spesiell autoritet for kirken og dens troende. Det er kirkens tro at Bibelens ord er levende og virksomt i det den tegner bilde av Jesus Kristus og hans gjerning.

Noe diskusjon har det vært rundt samlingen av kanon, men det skal vi komme mer innpå siden. Mer interessant er det at det ikke er en lukket liste av skrifter som utgjør kanon. Den kristne kirke opererer med en åpen kanon. Det betyr teoretisk sett at om vilkårene skulle være

³² Lee Martin McDonald and James A. Saunders, *Canon Debate*, Hendrickson 2002, s 23

³³ McDonald and Saunders, *Canon Debate*, s 28

oppfylt, kan nye skrifter tas inn og gis kanonisk autoritet. Dette er kanskje mer en teoretisk enn en faktisk mulighet.

2.1.3 Skrifter får samme status som Det gamle testamente

Allerede tidlig i oldkirken ble skriftene vi kjenner fra Det nye testamente ansett som kanoniske. Ikke slik at den språkbruk ble benyttet, men i den forstand at de behandlet dem på linje med Det gamle testamentets skrifter. Disse var overlevert dem som hellige og retningsgivende skrifter for kirkens troende mennesker, og nå ble skrifter vi kjenner fra Det nye testamente behandlet som dem. Kanoniseringsprosessen som vi skal se nærmere på, handlet om hvilke nye skrifter som skulle få samme autoritet som Det gamle testamente. For kirkens troende var det klart at Jesus talte og virket med den samme autoritet som Gud i Det gamle testamente. Med dette som utgangspunkt var det skrifter som gjenga hans ord og fortellingene om hans liv som skulle få en slik status. Det var skrftenes innhold som ga kanonisk autoritet.

Blant de tidligste kristne var deres Bibel utelukkende Det gamle testamente slik det var overlevert dem fra synagogen i en kristen fortolkning³⁴. Det var helt naturlig for de første kristne som var født jøder at de tok med seg sin kanon videre. Noen nytestamentlig kanon finnes ikke på dette tidspunkt.

2.2 Veien mot kanonisering av Det nye testamente

2.2.1 Beretningen om Jesus Kristus som utgangspunktet

Veien mot samlingen av skriftene vi kjenner fra Det nye testamente starter med Jesus og disiplene, med Jesus som lærer og disiplene som elever som fulgte ham i hans virke. Så vidt vi vet skrev ikke Jesus noe selv, men omga seg med personer som han betrodde sitt budskap til. "Den som hører dere, hører meg" Luk 10,16. Det var ikke uvanlig at en jødisk lærer valgte en muntlig overlevering av sitt budskap. Det var tvert imot den vanlige måten å gjøre det på. Når vi ser på overleveringen av Det gamle testamente var det en slik muntlig overlevering som senere ble skrevet ned. At en tekst eller fortelling som ble muntlig overlevert kunne skades eller forfalskes var ikke uvanlig. Derfor var trofaste disipler viktige som en garanti mot slikt. Vi kjenner fra evangeliene at Jesus hadde tolv nære disipler som fulgte ham i hans offentlige virke. De fikk over tid en fullmakt og oppgave av Jesus om å bringe hans budskap videre til hele verden. Disippel var en betegnelse på personer som fulgte Jesus personlig, mens betegnelsen apostel kunne betegne en litt videre gruppe personer som sto i kontakt med

³⁴ Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, Gyldendal, Oslo 1976, s 90

en av disiplene. ”Disippel” betyr elev og ble brukt om dem som fulgte Jesus personlig. ”Apostel” betyr utsending og ble brukt om dem som var utsendt av Jesus med oppdrag fra Ham. Vi skal senere gå nærmere inn på forholdet mellom disiplene og apostlene. Særlig de tolv disiplene kontra apostlene i videre forstand. Apostlene som var utsendt av Jesus grunnla menigheter rundt i områdene ved Middelhavet, østover mot Syria og i Mesopotamia. Overraskende fort ser det ut til at disse apostler ble regnet som autoritative og som veiledere for menighetene. Når disse apostler etter hvert ble gamle og gikk bort, ble det viktig å ta vare på deres veiledning om den kristne tro. Derfor ble det viktig å samle og ta vare på det de hadde skrevet, det kan være seg i form av brev eller andre rettleidninger som de etterlot seg. Gradvis blir fokuset endret blant menighetene fra en muntlig overleveringstradisjon til en skriftlig overlevering samlet i bøker.

2.2.2 Apostler og deres nærmeste medarbeidere

Nå er vi ved hovedprinsippet for samlingen av Det nye testamente: skrifter av apostler og deres nærmeste medarbeidere ble regnet som ekte og autoritative. Skrifter som stammet fra disse ble regnet som kanoniske og var allerede i bruk i menighetene. Ingen andre bøker enn disse fikk samme status som bøkene i Det gamle testamente. Naturlig nok kunne andre skrifter av andre perifere forfattere være nyttige å lese for troende mennesker, men de kunne ikke få den guddommelige status som skriftene fra apostlene.

I perioden like etter Jesu oppstandelse ble kretsen rundt apostlene utvidet til å gjelde noen nye medarbeidere. Den mest kjente er Paulus som fikk et kall til å bli apostel etter et møte med Herren på vei til Damaskus. Han ble anerkjent av de andre og av lederne i Jerusalem til å være apostel sendt til hedningene. Paulus skrev mange brev til menighetene og var mye på reise for å besøke dem. I sine brev er han i hovedsak opptatt av å minne dem om det de allerede har fått forkynt og overlevert av Herrens budskap. Hans utstrakte bruk av ordene ”overta” og ”overgi” er ikke tilfeldig i denne sammenhengen³⁵. Paulus er åpen med sin stilling og hvordan han har kommet inn i rollen som apostel. Han er tilknyttet en liste av øyenvitner som står inne for sannheten i det som han overleverer og forkynner til menighetene, og han slutter seg som sistemann til disse³⁶. Han sier at han har nattverdsoverleveringen fra Herren selv og at menigheten må videreføre dette. Det sier vel ikke mer enn at den stammer fra ham, men det sier noe om Paulus. Det faktum at han fastholder overleverte tekster og at han gir dem videre med en oppfordring til en stadig kritisk vurdering gjør ham til den første teolog for en ny

³⁵ Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, s 94

³⁶ Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, s 94

kanon, basert på historien om Jesus Kristus³⁷. I tillegg viser dette at Paulus er en arvtaker av den jødiske tenkning med respekt for tradisjonen. Han er ikke alene om dette, noe han selv påpeker. Tradisjonen fikk en sentral plass og vesentlig autoritet i den katolske kirke allerede fra starten av. Det var slik at en skulle føre vesentlige og tungtveiende argumenter om en går mot etablert lære i tradisjonen i kirken. Tradisjonen er ikke en garantist for rett lære, men at læreoppfatninger blir overlevert fra generasjon til generasjon er ikke et dårlig argument i så måte. Faktisk er det ennå slik at gode argumenter som har tradisjonen i ryggen har vesentlig betydning³⁸.

3 Kanonisering av Det nye testamente – en historisk prosess

3.1 En utvelgelsesprosess av skrifter

Det nye testamente består av 27 skrifter som omhandler personen Jesus Kristus og hans liv. Evangeliene beskriver hans virke, brevene hans betydning for mennesker og menighetene. Skriftene vi refererer er evangeliene etter Matteus, Markus, Lukas, Johannes og Apostlenes Gjerninger. Brevet til romerne, første og andre korinterbrev, brevet til galatenerne, brevet til efeserne, brevet til filipperne, brevet til kolosserne, første og andre brev til tessalonikerne, første og andre brev til timoteus, brevet til Titus, brevet til Filemon, brevet til hebreerne, Jakobs brev, første og andre Peters brev, første, andre og tredje Johannes brev, Judas brev og apokalypsen Johannes Åpenbaring.

Som vi tidligere så vidt var inne på, er det vesentlig nærhet i tid mellom hendelser og når skrifter ble skrevet ned. Det er stor enighet blant forskere om at skriftene i Det nye testamente er skrevet ned fra år 50 til år 100 etter Kristus. De er nedskrevet i en kultur der tradisjonen var en meget punktlig og nøyaktig muntlig overlevering. På grunn av at de nedskrevne skrifter omhandlet så nær fortid var det anledning for gjenlevende øyenvitner å korrigere innholdet om noe ikke skulle stemme. Skriftene selv oppfordrer til å kontakte øyenvitner som åpenbart er i live for å kryssjekke de nedskrevne historier.

Hans Von Campenhausen synes å være tiltrukket av en tanke om at Markion, som levde fra ca år 85 til ca år 160, satte i gang kanonprosessen ved å utfordre Ireneus og kirken gjennom å definere en snever kanon. I hovedsak avviser Markion de fleste skrifter. Han legger fram en kanon med ti Paulusbrev og et tilpasset Lukas-evangelium. Kirken skal ha oppfattet seg truet og utfordret av Markions framstøt. Hans utfordring skal altså være det som driver Ireneus til å

³⁷ Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, s 101

³⁸ Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, s 227

starte et kanonarbeid. Markion gikk ganske hardt til angrep på den Jesus-tradisjon som levde i kirken og Det gamle testamente som sådan. Markion skilte mellom Det gamle testamentets Gud som hadde skapt universet og Det nye testamentets Gud som var Jesu Far. På denne måten beveget han seg kraftig i retning av gnostikerne som opererte med to guder. Markion avviste Det gamle testamente og tok det ikke med i sin kanon. Dette fungerte naturlig nok som et press mot kirken for å få på plass en egen kanon. En slik framstilling av kanonprosessen fordrer et dramatisk brudd i utviklingen som plutselig får Ireneus til å handle. Hans von Campenhausen styrer videre i hovedsak sin kanonframstilling i en stram definisjon. Først når det foreligger en samling skrifter som er normative på linje med Det gamle testamente kan vi tale om en kanon. Dette foreligger hos Ireneus i en utbygd og reflektert form³⁹. Dette er ikke usannsynlig eller uhistorisk på noen måte. Men flere har betvilt en slik framstilling og ment at et utgangspunkt som lar den historiske utviklingen stige fram som en kontinuerlig utvikling virker mer plausibel⁴⁰. Personlig slutter jeg meg til en slik framstilling som legger til grunn en kontinuerlig utvikling av historien. På den tid Markion var virksom hadde flere av de nytestamentlige skriftene allerede i praksis kanonisk status i kirken. Så spørsmålet er om det ikke er mer naturlig at det var Markion som definerte sin kanon i opposisjon til dette, enn omvendt. Altså, et utgangspunkt med apostlene som overleverte sitt budskap til menigheten som de startet og senere fulgte opp. Det er naturlig å tenke seg at budskapet fra øyenvitner som menigheten i tillegg kjente, hadde en spesiell autoritet. Vi kan ikke snakke om hellige skrifter ennå, men det er naturlig å tenke seg at det som apostlene overleverte, hadde en spesiell autoritet. Når Paulus og de andre apostlene døde, fikk menigheten nye ledere. Disse tok vare på det som var overlevert dem fra apostlene, og det vil være helt unaturlig om budskapet om Herren, gjennom hans apostler, ikke hadde en spesiell autoritet for dem. Derfor virker det plausibelt at skriftene i Det nye testamente har hatt en spesiell autoritet allerede før de ble sidestilt med Det gamle testamente. Derfor synes jeg en kontinuerlig utvikling i skriftenes autoritet virker mer plausibel. Det er viktig å si at det ikke er som en motsetning til Campenhausen, for det kan være ulike årsaker og virkninger i en kanonprosess. Men det kan være et innspill på om prosessen må være så stram som han legger til grunn.

³⁹ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjød*, Luther Forlag, Oslo 2001, s 278

⁴⁰ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjød*, s 278

3.1.1 Skrifters ekthet

Om vi ser nærmere på kanons grenser hos kirkefedrene Ireneus, Origenes og Eusebius, går det fram at det avgjørende kriterium synes å være skriftenes linje tilbake til apostlene. De kanoniske skrifter har en spesiell autoritet fordi de er ekte i den forstand at de kan spores tilbake til apostlene, enten direkte til en apostel som øyenvitne til hendelsene eller til en av deres nære medarbeidere. Kriterium for kanonisk status av skrifter i oldkirken handlet i stor grad om spørsmålet knyttet til ekthet. Dette bygger på forestillingen om at apostlene er kirkens autoritative lærere, noe som viser seg å være meget sammensatt og komplisert⁴¹. For det må ha vært underlig, også for oldkirkens teologer, at av de 12 apostlene er det bare i høyden tre som har etterlatt seg noe skriftlig angående fortellingen om Jesus. Vi kjenner Peter, Johannes og eventuelt Matteus som etterlot seg skrifter. De resterende ni synes altså ikke å ha skrevet en linje om det de opplevde. Det kan selvsagt være naturlige forklaringer på dette, for eksempel at apostlene ble enige i fellesskap om at noen få skriver ned og resten stiller seg bak dette. Det er mulig, men for min del synes det å være en betydelig utfordring i dette når vi skal arbeide oss tilbake til forfatterne av Det nye testamente. I tillegg hevder den moderne isagogikk at heller ikke Peters-brevene, Johannes-skriftene eller Matteus-evangeliet har direkte apostolisk opphav med tanke på hvem som førte pennen⁴². Innenfor Corpus Paulinum gjør de fleste en kritisk reduksjon slik at en ender opp med ca sju autentiske Paulus-brev som med sikkerhet er skrevet av han selv. Som kjent var statusen til Paulus som apostel omdiskutert både på hans egen tid og senere. Det vi av dette sitter igjen med er en betydelig diskrepans mellom det annet århundres apostelbegrep og Det nye testaments innhold av skrifter med dette opphav⁴³. Dette kan naturlig nok lede oss til en tese om at kanonprosessen må forstås adskilt fra apostelbegrepet hvor Det nye testamente først sekundært i sin slutfase ble gjort til en apostolisk kanon. Kjernen i dette blir da at det er ett eller flere evangelier samt et antall Paulus-brev der Jesus er autoritet, men ikke forfatter. I kampen mot Markion og hans kanonforståelse ble en idé om 12 urapostler lansert, og Det nye testamente blir presset inn i en prosess for å bli gjort apostolisk gjennom pseudepigrapher. I tillegg blir Matteus og Johannes gjort til evangelieforfattere, og Acta blir fastholdt som apostlenes forkynnelser⁴⁴. Et tiltrekkende synspunkt og en tese som vil ligge Hans von Campenhausen nær, og en tilsynelatende plausibel konsepsjon⁴⁵. Spørsmålet er bare om det er for enkelt, og kanskje vil

⁴¹ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 279

⁴² Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 279

⁴³ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 279

⁴⁴ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 280

⁴⁵ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 279

apostelbegrepet i det annet århundre ved nærmere ettersyn gi et annet bilde som vil gi kontinuitet tilbake til det første århundre.

Det levner liten tvil at det er en betydning av 12-tallet som går tilbake til apostlene rundt Jesus. Kanskje kommer det tydeligst til uttrykk i Peters forkynnelse. Hos Justin finner vi at apostlene har to hovedoppgaver; for det første å overlevere Jesustradisjonen og å overlevere gammeltestamentlige skriftbevis for Kristus-kerygmaet som de lærte av den oppstandne Kristus⁴⁶. Denne apostelforståelse fra Justin gir oss et bilde av en overlevering av tradisjonen som gir en tydelig assosiasjon til den jødiske tenkningen. En muntlig og presis overlevering som tar sikte på å levere et budskap med guddommelig autoritet videre til generasjonene. Videre ser vi at Paulus får problemer med denne definisjonen. Ikke var han øyenvitne, ikke var han en av de tolv og ikke var han undervist av Mesteren selv. Samtidig viser Justins apostelbegrep at det går tilbake til det første århundre og faktisk til Lukas⁴⁷. Det synes av dette som lite sannsynlig at de tolv apostlenes autoritet ble konstruert i det annet århundre selv om det kanskje kan tales om en fornyet betydning i denne perioden.

I 1 Klemens brev nevnes Peter og Paulus som apostler eller som "søyler" og tilsvarende hos Polykarp der Paulus er den eneste som nevnes som apostel⁴⁸. Ignatius skriver at Peter og Paulus er apostler⁴⁹. Vi ser et mønster som tegner et bilde av Peter og Paulus som navngitte apostler, og Paulus og de øvrige apostler. Det er ikke utenkelig å se for seg at det forelå en konsensus innad i apostelkollegiet og at Peter opererte som talsmann for dem alle. Dette stemmer også godt overens med Peter som den representative disippel i evangeliene. Det er heller ikke grunn til å tro at det er saklig stor forskjell på Peter og de andre apostlene. At Peter er representant for apostelkollegiet synes bekreftet av Paulus i 1 Kor 15,5. Om vi ser på autoriteter i Jerusalem som direkte peker fram mot Det nye testaments omfang finner vi Jakob, Kefas og Johannes med dekning i Gal 2,9, de omtales her som søylene. Det går videre fram av dette at Paulus blir hedningenes apostel i tillegg til at apostelbegrepet ofte omfatter øyenvitner og deres nærmeste medarbeidere. Om vi regner Lukas som disippel av Paulus og Markus som disippel av Peter er det bare Matteus som ikke dekkes av autoriteter som Paulus nevner i Galaterne 2. Den grunnleggende konsensus mellom Paulus og Peter kommer fram i 1. Kor 1,10-13 og 3,21-23⁵⁰. Derfor er det ikke vanskelig for det andre århundrets forfattere å operere med Det nye testamente som apostolisk med en dokumentert konsensus mellom

⁴⁶ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 280

⁴⁷ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 281

⁴⁸ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 281

⁴⁹ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 281

⁵⁰ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 282

apostlene. Videre måtte det naturlig inkludere apostlenes personlige følgesvenner som Markus og Lukas. Det er ikke vanskelig å se konturene av en samling autoriteter som stemmer godt overens med Det nye testamentets skrifter⁵¹. På bakgrunn av dette virker det faglig forsvarlig å tale om en apostolisk autoritet med tanke på skriftene i Det nye testamente. Videre at det er faglig sannsynliggjort at det er dekning for en apostolisk linje til hendelsene gjennom de forfattere som figurerer i overskriftene i Det nye testamentets skrifter. På tross av usikkerheten rundt hvem som førte pennen, synes linjen til apostlene tilstrekkelig sannsynliggjort.

3.1.2 Begrepet ”De tolv” i forhold til ”Apostlene”

Et innspill som flere fører, er at fremhevelsen av ”de tolv” i oldkirken var et akutt behov for argumenter mot Markion. Problemet er bare at Markion mente ”de tolv” var ansvarlig for forfalskningen av Jesu ord og for ham var disse uvesentlige autoriteter. Eller rettere sagt, for Markion var ikke de tolv apostlene autoriteter overhodet. Det var kun Paulus som av ham ble regnet som sann apostel, og derfor kunne man ikke bruke argumenter som betinget Peter som autoritet mot Markion. Han hadde ikke tillit til Peter, og argumenter som hviler på ham får liten slagkraft i så måte. Derfor er det lite trolig at kirken ville gripe til argumenter mot Markion som de visste ikke var relevante for ham. Det ville snarere være nyttig for kirken å koble Paulus til de tolv og påvise konsensus mellom dem med bakgrunn i at Paulus var anerkjent autoritet hos Markion. Det er nettopp denne konsensus mellom Paulus og de tolv det er grunnlag for å argumentere for⁵². Både i hvordan Paulus forstår seg selv, sin kallelse og sitt oppdrag, og hans forståelse i forhold til de andre apostlene som han gjentatte ganger stiller seg bak hva gjelder forkynnelsen av evangeliet om Jesus Kristus. Den samme betraktning kan gjøres i forhold til polemikken med gnostikerne. De tolv apostler får en noe ambivalent behandling i gnostiske skrifter og deklasseres gjerne som representanter for kirkens kristendom⁵³. Maria Magdalena, som må sies å være en mer perifer disippel, tilkjennes en dypere innsikt i Jesu åpenbaring hos gnostikerne. Det er lite som tyder på at fremhevelsen av ”de tolv” skulle være avgjørende motivert av gnostikerne i polemikken med kirken⁵⁴. For ordens skyld vil jeg bare presisere at det synes klart at ”de tolv” og ”apostlene” ikke uten videre er det samme. I 1 Kor 15 synes det ikke som om de tolv i vers 5 er de samme som apostlene i vers 7. Hos Matteus kalles de tolv bare en gang apostler, eksempelvis i Matt 10,2.

⁵¹ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 282

⁵² Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 283

⁵³ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 283

⁵⁴ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 283

I Lukas ser vi at riket overdras til de tolv og sammenstiller de tolv med apostelbegrepet. Lukas forfekter et paulinsk apostelbegrep med denne sammenstilling. Det avgjørende apostelkriterium for Paulus er at han er et oppstandelsesvitne og har mottatt en særskilt sendelse av Jesus etter oppstandelsen⁵⁵. Lukas driver dette videre med beretningen om valget av Mattias som erstatter for Judas. Mattias var oppstandelsesvitne, og ut fra både framstillingen fra Lukas og Paulus oppfylte han kriteriene. Vi kan forstå det slik at Mattias fikk del i de tolvs sendelse og fullmakt⁵⁶. Samtidig synes det tydelig at Lukas kombinerer to forståelser av begrepet⁵⁷. Den første er at de tolv ble sendt til Israels tolv stammer da Jesus levde på jorden, og skal i et eskatologisk perspektiv trone over tolvstammefolket. Den andre er at en apostel er et oppstandelsesvitne som Jesus kaller til å være hans utsending, jfr. Paulus. Det skal presiseres at det ikke bare er Lukas som gjør denne sammenstilling mellom to forståelser. Vi finner det også hos Paulus, i Acta og i evangeliene.

Som en refleksjon er det interessant at det synes nødvendig å erstatte Judas' plass i apostelkollegiet. Om det var for å beholde antallet tolv eller andre grunner vet vi ikke. Men det er interessant å ta med seg. For når de tolv apostlene på et senere tidspunkt dør, er det ikke slik at de erstattes som et apostelkollegium.

Alle de tre synoptikerne forteller om de tolvs sendelse til Israel, og det synes utvilsomt at det er en sammenheng med deres nye sendelse etter oppstandelsen, altså en korrespondanse mellom Matt 10 og Matt 28. Det er utvilsomt begrepet om de tolv og apostelbegrepet som holdes sammen selv om de noen steder omtales hver for seg.

Gnostikerne argumenterer med at tradisjonen hele veien ble båret av en særlig åndelig opplysning⁵⁸. Ireneus går rent historisk til verks når han skal argumentere for at det er en aposteltradisjon som har båret overleveringen av skriftene. Om det var slik at apostlene valgte å overlevere esoterisk visdom, ville det være helt unaturlig om det var til andre enn lederne for menighetene som apostlene selv grunnla. Det gir ingen mening om de skulle overlevere dette til personer som sto utenfor menighetene, og hvorfor skulle de eventuelt gjøre det? Det betyr at vi kan vente oss å finne en slik apostolisk tradisjon for eksempel i Roma der menigheten ble grunnlagt av Peter og Paulus. I Roma kan en vise til en apostolisk suksesjon, altså en ubrutt rekke av tradisjonsbærere fra apostlene av, som historisk kan etterprøves⁵⁹.

Poenget er dette; selv om en skulle gå inn på gnostikernes premisser, vil en finne en

⁵⁵ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 283

⁵⁶ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 283

⁵⁷ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 283

⁵⁸ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 288

⁵⁹ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 288

apostolisk tradisjon som samstemmer med apostelskriftene⁶⁰. Det er altså to linjer som med nøktern historisk overveielse viser seg å ha troverdighet. Begge leder frem til å bekrefte hverandre. Om en skulle bruke tradisjonsargumentet, er det en offentlig suksessjonslinje som går tilbake til apostlene via biskopene i tidsrekken. Ireneus mener at både skrift og tradisjon i lære stemmer fullstendig med hverandre⁶¹. Skriften skal etter hans mening bekrefte kirkens lære, og hovedpoenget er sannheten i det kristne budskapet som menneskeheten mottar frelsen gjennom⁶².

Naturlig nok vil et tradisjonsargument avta ettersom tiden mellom kirken og apostlene øker. Da kunne man enten fastholde den historiske tenkemåte eller gi den skriftlige nedtegning av den tidlige læretradisjon større normativ betydning enn den samtidige. Slik ville apostelskriftene beholde sin stilling som norma normans vis a vis tradisjonen⁶³. Videre er den katolske tenkning slik at den kompenserer for synkende historisk tradisjonskraft ved en pneumatologisk underbygging av tradisjonen⁶⁴. Da blir avstanden i tid mellom de første tradisjonsbærere og de aktuelle strengt tatt irrelevant. En illustrasjon på dette er det pseudepigrafe Paulus-brev til Laudikenerne i det tredje århundre. På 500-600-tallet ble det ansett som ekte, og spørsmålet om det da skulle inn i kanon kom opp. Ut fra et historisk kanonprinsipp ville det være naturlig, men pave Gregor den Store mente det motsatte. Han regnet også brevet som ekte, men hevdet at kirken fra gammelt av hadde fastlagt en kanon, og denne kunne ikke endres⁶⁵. Derfor kunne den ikke tas inn i kanon slik som et historisk kanonprinsipp ville åpnet for.

3.1.3 Kanonkriterier

Det sentrale poeng hva angår oldkirkens kanonkriterium, handler utelukkende om et skrift er apostolisk. På sett og vis er dette det eneste tilstrekkelige kriterium for en plass i kanon. I flere framstillinger av kanonprosessen er det i hovedsak følgende kanonkriterier som er kommet med i en vid kontekst: Apostolisk forfatterskap, allmenn bruk i kirkene og apostolisk lære, disse kriterier ligger som et hovedspor og er hentet fra Augustin i *De doctrina christiana*. Av disse er det flere som vil hevde at det første utelukkende er det viktigste, og at de to siste er historiske hjelpeargumenter i polemikken om hvilke skrifter som er ekte⁶⁶. Forfatterne i oldkirken resonnererte på samme måte som moderne isagogikk gjør: hva er sannsynligheten for

⁶⁰ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 288

⁶¹ Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, s 139

⁶² Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, s 139

⁶³ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 289

⁶⁴ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 289

⁶⁵ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 289

⁶⁶ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjødt*, s 290

at et skrift som dukker opp i sen tid, som ikke er i bruk i menigheten, eller ikke var i bruk i menigheten som hadde kontakt med vedkommende apostel er ekte?⁶⁷ Svaret er at sannsynligheten er liten. Det er en måte å arbeide på som har både historisk og faglig forsvarlighet i ryggen. Både Origenes og Eusebius legger vekt på skriftenes ytre bevitnelse, som handler om deres bruk i menigheten fra tidlige tider. I oldkirken finner vi at debatten utelukkende handler om å avgjøre om skriftet stammer fra en apostel eller ikke. Det er et spørsmål om ekthet. Eusebius argumenterer også historisk når han skal avgjøre om et skrift er ekte eller ikke. Kirkelig bevitnelse og overensstemmelse med apostlenes lære trer fram som historiske argumenter for eller mot ekthet⁶⁸.

Med begrepet apostolisk sikter vi ikke nødvendigvis til hvem som faktisk førte pennen på underlaget. Flere på denne tid benyttet skrivere som nedtegnet etter diktat, og det er ikke unaturlig at dette var utbredt også i de sammenhenger der Det nye testamentets skrifter ble nedtegnet. Det er den autentiske aposteltradisjon vi er ute etter å spore, budskapet fra apostelen som ble overlevert muntlig for å bli skrevet ned på et senere tidspunkt, eller som ble nedtegnet med en gang. Det er for så vidt ikke det tekniske som er mest interessant, men den direkte og troverdige linje tilbake til apostelen. Det er selv i dag ikke noe kontroversielt i å benytte sekretær eller referenter til å notere et budskap fra en avsender uten at dette gjør skriftet uekte av den grunn. Dette er tilsvarende i denne sammenheng. Det er apostlenes øre- og øyenvitnefunksjon til hendelsene som gir aposteltradisjonen legitimitet. Oldkirkens kanonkriterium ledet fram til en enestående samling første- og annengenerasjons litteratur forfattet av apostler og deres nærmeste medarbeidere⁶⁹. For Ireneus er det budskapet om Kristus som er hovedsaken i den form det er blitt overlevert de eldste, det apostlenes disipler har overlevert⁷⁰. Det var tilstrekkelig for oldkirkens ledere at de som figurerer som forfattere av kanoniske skrifter sto i forbindelse med apostler, om de ikke selv var øyenvitner. Dette gjelder for eksempel for Markus og Lukas. Markus sto i forbindelse med Peter, og Lukas i forbindelse med Paulus. Oldkirkens ledere foretok en grundig gjennomgang av skriftene som skulle bli kanoniske. Det var heller ikke slik at skriftene plutselig dukket opp. De var en del av overleveringen i kirken, og det var skrifter som levde i denne overleveringstradisjonen som over tid opparbeidet seg kanonisk status. Historiene om Jesus som ble overlevert i denne overleveringstradisjonen, har hele veien hatt en spesiell betydning. Noe annet er relativt utenkelig og ulogisk. Menighetene som Paulus startet og senere fulgte opp, hadde tillit til ham

⁶⁷ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjød*, s 290

⁶⁸ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjød*, s 290

⁶⁹ Oskar Skarsaune, *Og Ordet Ble Kjød*, s 291

⁷⁰ Hans von Campenhausen, *Den kristne bibel blir til*, s 141

og vise verca. De kjente hverandre og undervisningen fra Paulus som omhandlet Jesus Kristus, hadde naturlig nok en spesiell betydning. Dels på grunn av tillitsforholdet som er opprettet ved at Paulus starter en menighet og senere følger den opp. Dels på grunn av hans forbindelse med Jesus Kristus gjennom hans nære disipler. Når Paulus så dør, blir hans undervisning overlevert videre i menigheten til nye ledere som tar over. Det han etterlater seg av skriftlig materiale blir overlevert videre, og sannsynligvis blir hans taler og undervisning notert ned med tanke på at det skal overleveres videre innad i menigheten. Det er nokså unaturlig å tenke seg at undervisningen til Paulus ikke har hatt en spesiell vekt framfor andre røster. Bak et slikt argument ligger helt vanlig logikk og common sense. Det er ikke unaturlig å tenke seg at noe av bakgrunnen for Paulus' autoritet handler om at han har stått i forbindelse med disiplene og har møtt Herren selv på vei til Damaskus slik han selv beskriver det. Da er det tilliten til at han er en troverdig kilde som ligger til grunn. Jeg er klar over at jeg sier dette noe ubeskyttet og gjør det på grunn av at troverdig vitenskap også bærer med seg et aspekt av sunn fornuft.

3.1.4 Fra muntlig tradisjon til skriftlige dokumenter

Som jeg tidligere har vært inne på, skrev ikke Jesus selv noen bok eller beretning om sitt liv på jorden som vi vet om. Han ga heller ikke sine etterfølgere beskjed om å skrive. Skrevne dokumenter om Jesus Kristus har vi relativt gode indikasjoner på fant sted i den siste halvdel av det første århundre. Forfatteren av Åpenbaringen gir indikasjoner på at dette skrift har en spesiell autoritet (Åp 22,18-19), samme indikasjon kan spores hos evangeliene f eks (Joh 20,30-31). Det som synes tydelig, er at enten beretningen om det Jesus sa og gjorde eksisterte i en muntlig eller skriftlig overleveringsform, var denne autoritativ for kirken. I starten levde beretningen om Jesus i muntlig form i menighetene og blant dem som sluttet seg til menigheten. Noe av denne overleveringstradisjonen ble nedskrevet relativt tidlig. Flere historikere mener at vi antakelig er i årene fra 50 til 65 i det første århundre. I det andre århundre møter vi Papias som gir indikasjoner på at det har vært en muntlig tradisjon og at han kanskje foretrekker den. Han sier:

“For I did not suppose that information from books would help me so much as the word of a living and surviving voice”⁷¹.

⁷¹ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 246

Det er viktig å presisere at selv om Papias sier at han foretrekker den muntlige tradisjonen er det ikke dermed sagt at han avviser skriftlige kilder. Denne uttalelsen av Papias forteller oss om den økende bruk og betydning av evangeliene i kirken, selv om de ikke på dette tidspunkt hadde status på linje med Det gamle testamente⁷². Papias sa sannsynligvis disse ord som leder av menigheten i Hieropolis i det tredje eller fjerde tiår i det andre århundre⁷³. En observasjon er at det var en muntlig overleveringstradisjon som sto sterkt. Det gamle testamente var overlevert muntlig for generasjoner før det ble skrevet ned og Jesus verken skrev eller bad sine disipler om å gjøre det. Kirken leverte videre budskapet om Jesus Kristus gjennom ”levende vitner” som punktlig og nøyaktig beskrev det de hadde sett og hørt. Det er naturlig å tenke seg at de skrevne tekster av den muntlige tradisjonen gradvis tar over for den muntlige overlevering. I utgangspunktet, om ikke historien selv med tydelighet signaliserer dramatiske hendelser som gir retningsendringer, er en kontinuerlig gradvis endring fra muntlig til skriftlig overlevering det som er mest sannsynlig, etter mitt skjønn.

Når vi taler om skriftlige kilder var disse på Jesus tid for det meste på ruller som senere ble byttet ut med det nye codex-formatet. Når dette skifte fant sted er kanskje vanskelig å tidfeste helt nøyaktig. Men mange forskere mener at skifte til codex hendte på slutten av det første århundre eller begynnelsen av det andre århundre⁷⁴. Mest sannsynlig var disiplene til Jesus kjent med notatbok i en eller annen form, og at disse ble brukt til å samle vitnesbyrd og sitater⁷⁵. Codex formatet ble etter hvert det dominerende format for skriftlig overlevering av historier, mye på grunn av at den var enklere å håndtere rent fysisk. Selv om det var den muntlige tradisjonen som var dominerende som overleveringsform ser det ut til at notater ikke har vært et ukjent fenomen.

3.1.5 Avgrensing av Det nye testamente

Når det gjelder avgrensingen av Det nye testamente har vi allerede vært inne på kriterier for kanonisering og at vi mest sannsynlig taler om en gradvis utvikling uten dramatiske brudd. Kanonkriteriene handler, som vi har sett, i hovedsak om ekthet i forhold til forfatterskap. En kontinuerlig utvikling uten dramatiske brudd dreier seg om at vi ikke har indisier på konkrete hendelser eller årstall som direkte fører til kanonisering av skrifter. Slik historien trer fram for oss virker det mest plausible at tekstene selv bærer autoritet og at bruken i menighetene over tid gav grunnlag for kanonisering. Vi kan altså vanskelig tale om et kanoniseringstidspunkt,

⁷² Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 246

⁷³ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 246

⁷⁴ Graham N. Stanton, *Jesus and Gospel*, Cambridge University Press 2004, s 189

⁷⁵ Graham N. Stanton, *Jesus and Gospel*, s 189

men om en avgrensning som gradvis beveget seg mot en fastlagt samling av skrifter. Denne avgrensingen handlet ikke om å bestemme hvilke skrifter som var tillatt for kristne å lese eller ikke, men om hvilke skrifter som skulle innrømmes en status og autoritet på nivå med jødernes skrifter i Det gamle testamente. Josefus, en jødisk historiker som levde på andre halvdel av det første århundre, gir oss et innblikk i legitimiteten til et kanonisk skrift. Han taler om jødernes skrifter i Det gamle testamente. Han sier:

”..ingen har dristet seg til å tilføye eller fjerne eller endre noe som helst”⁷⁶.

Av Josefus` måte å uttrykke seg på kan vi forstå at jødene hadde en meget høy terskel for å ta nye skrifter inn i den autoritative samlingen av skrifter. Det er bare én mulighet for dette som synes reell, og det var om de ble overbevist om at Gud hadde gjort nye frelseshandlinger, og det var dette de første kristne var overbevist om. Autoriteten til de skrifter som forteller om dette ligger da i denne overbevisningen. Når det gjelder overleveringen av budskapet om Jesus Kristus i andre halvdel av det første århundre var det utvilsomt lederspenninger mellom de tolv med Peter som leder, Paulus, og Jakob med Jesu slektninger. Samtidig må viljen til enhet ha vært stor. For eksempel holdt menighetene som Paulus grunnla seg ikke bare til ham som autoritet, men også til Peter og Jakobs autoritet⁷⁷. Dette viser en enhet i innhold og framstilling av historien om Jesus.

Et annet viktig poeng er starten av samlingen av de kilder som gav en framstilling av Jesus. Som vi tidligere har vært inne på beveger vi oss nå i et landskap med tradisjon for en muntlig overlevering. Samtidig vet vi at Paulus ganske tidlig sendte brev til menighetene han grunnla, og innholdet i disse ble bevart i menighetene. Utviklingen i denne perioden, andre halvdel av det første århundre, gikk ikke fra et stort mangfold av skrifter som senere ble snevret inn til en mindre samling som Det nye testamente utgjør, slik noen hevder⁷⁸. Faktisk er det motsatte tilfelle; en snever samling skrifter med ett evangelium og noen Paulus-brev som for en lokal jødekristen menighet over tid ble utvidet med flere skrifter. Mot slutten av det andre århundre, gjennom gjensidig påvirkning mellom menighetene, utviklet det seg en felles samling skrifter der ulike autoriteter er forent⁷⁹. Avgrensingen gikk altså ikke fra en mengde skrifter til et mindre antall, men motsatt.

⁷⁶ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, Avenir Forlag, Oslo 2005, s 122-123

⁷⁷ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 125

⁷⁸ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 125

⁷⁹ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 126

Samlingen av skrifter som fortalte beretningen om Jesus ble bredere etter hvert som tiden gikk. Apostlenes gjerninger ble skrevet av Lukas, og her opptre de tolv, Peter og Paulus side om side som alle kristne i den daværende verden skulle anerkjenne⁸⁰. Noen forskere mener Lukas overdriver enighetene og harmonerer bort spenninger som var mellom dem. Det kan så være, men flere og flere forskere mener at Lukas er fri for sekteriske innslag og i så måte er en representativ autoritet for den tidlige kirke. Det nye testamente ble en samling skrifter som holdt ulike kristne retninger sammen på tross av spenninger⁸¹. Om det var spenninger mellom dem så var det samtidig bred enighet om at de lærte det samme, og var sanne vitner om Jesus og hans liv. Det var uenighet om noen av skriftene virkelig var skrevet av dem som gav seg ut for å ha forfattet dem. Når en prøver dette kriteriet på de skrifter som ikke kom med, ser vi at kirken snarere var for romslig enn for streng i praktiseringen av dette kriteriet. Mange forskere betviler at Paulus har skrevet de tretten brevene, at Jakobsbrev, Judasbrev, Petersbrevene, Matteus-evangeliet og Johannes-evangeliet er skrevet av forfatteren som figurerer i overskriften. Med andre ord; de skrifter som ikke kom med i Det nye testamente, er med betydelig sikkerhet ikke skrevet av dem som gir seg ut for å ha skrevet dem og deres linjer til apostlene eller deres medarbeidere er meget tvilsomme. Personlig mener jeg det er gode grunner til å hevde at alle Paulusbrevene var skrevet under hans levetid og med hans godkjenning. Om noen kan være forfattet av en relativt nær medarbeider f. eks i tiden da han satt i fengsel er mye mulig. Like fullt mener jeg linjen til Paulus er tydelig og forsvarer at han gikk god for innholdet. Samme skjebne levner jeg de resterende skriftene som jeg har nevnt: at de som figurerer som forfattere indirekte er frivillig ansvarlige for innholdet i skriftene som tillegges deres signatur. Hovedpoenget i denne sammenheng er at de som står som forfattere enten er apostler og øyenvitner eller står i direkte forbindelse til dem, og det mener jeg det er gode argumenter for å hevde. Når vi tar moderne bibelvitenskap og forskning i betraktning, gir det oss et bilde av at kirkens kanonkriterium i dens spede begynnelse står seg godt⁸².

3.1.6 Nytestamentlige skrifter får autoritet

Vi vil se nærmere på hvordan de fire evangeliene etter Matteus, Markus, Lukas og Johannes opparbeidet seg status som autoritative skrifter for kirken. Matteus er skrevet i ca år 85, Markus i ca år 70, Lukas i ca år 90 og Johannes i ca år 100⁸³.

⁸⁰ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 126

⁸¹ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 126

⁸² Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 129

⁸³ William L. Petersen, "The Diatessaron And The Fourfold Gospel", Charles Horton, *The Earliest Gospel*, s 51

Som vi har vært inne på tidligere, ble det naturlig å få samlet skriftlige dokumenter som fokuserte på Jesu liv, gjerning, død og oppstandelse. Dette fordi denne overlevering var grunnlaget for troen som de kristne levde på. Denne Jesus-tradisjonen var levende og autoritativ for den tidlige kirke, og senere ble disse historiske framstillingene kalt evangelier. Alle de fire evangeliene starter med Jesu fødsel og er bygget som en kronologisk beretning om hans liv, muligens med unntak av Johannes-evangeliet. Det ser ut til å være en tilsiktet handling at evangeliene følger en historisk tidslinje. Et eksempel er at det gis henvisninger til hvem som var landshøvding og hvem som styrte i Jerusalem på vegne av romerne. Det kan enklest forstås som at forfatteren ønsker at ettertidens lesere skal kunne orientere seg. Erttidens leser får tilgang til koordinater i teksten som gir mulighet til å lokalisere beretningene som presenteres, i både tid og sted. Altså, kan en del sentrale historiske fakta kontrolleres om en ønsker det. Lukas starter sitt skrift med å fortelle at det er mange som har forsøkt å gi en framstilling av det som har hendt blant dem. Han indikerer selv at han har tilgang til flere kilder, skriftlige eller muntlige, som forsøker å gi en framstilling om det som har hendt rundt Jesus. Lukas har gått igjennom alt dette helt fra begynnelsen av fra de første øyenvitners overlevering, og vil nå presentere dette i sammenheng for Teofilus. Hensikten til Lukas er at Teofilus skal få et inntrykk av hvor pålitelig denne overlevering er (Luk 1,1-4). Vi har tidligere vært inne på at kristne overtok jødernes tradisjon for å overlevere Jesus-tradisjonen muntlig, samtidig er det indikasjoner på at det har foregått skriftlige framstillinger parallelt, det kan nevnes brevene som Paulus sendte, og Lukas sin gjennomgang med en påfølgende skriftlig framstilling.

Det er grunn til å tro at den muntlige og skriftlige overleveringen har levd side om side. Samtidig var det neppe noen av disiplene som ante hva de var med på skulle bli til. Derfor var det å lage eller sette sammen en samling hellige skrifter trolig utenfor deres tanker. Det de sannsynligvis hadde i tankene var å levere videre det de hadde opplevd. Å overlevere historien om Jesus slik de selv hadde opplevd den og slik de hadde hørt andre oppleve den når de møtte andre som tilhørte troen på Jesus. Vi merker at evangeliene bærer preg av en informativ fortellerform som beretter historien om Jesus og hendelsene rundt ham. Til tider nesten i reisebrevs format med tanke på hvor de dro, hvem de møtte, hva som hendte, at de ble sultne og spiste, sov, sang lovsanger etc. En tydelig beskrivende framstilling av historiske hendelser, og som Lukas presiserer, var det mange som hadde forsøkt å gi en framstilling av denne historien. Det var videre kjent at noen hadde personlig agenda for en type framstilling, for eksempel fariseerne og det høye råd i Jerusalem. Når Jesu oppstandelse ble kjent, satte de ut et rykte om at hans disipler hadde stjålet liket. Dette får vi informasjon om hos

synoptikerne. Det er alltid et kompliserende element når enkelte mennesker eller grupper har egeninteresser i en bestemt retning hva angår presentasjonen av historiske hendelser. Vi møter problemstillingen i forbindelse med kriger. Når det skal gis en framstilling av hva som hendte, blir det utfordrende å finne pålitelige kilder som ikke har egen vinning på en bestemt framstilling. Samme utfordring møter vi med historien om Jesus, og derfor valgte den tidlige kirke å legge tungtveiende autoritet på øyenvitners beretninger. I ettertid ser vi at de ikke hadde reelle valgmuligheter annet enn øyenvitners presentasjoner. For de var kjent med grupper som ønsket å manipulere eller tie om historien slik den faktisk var. Mennesker er ulike og opplever hendelser forskjellig, noe som også preger de ulike framstillinger om Jesus. Flere i oldkirken synes dette var forstyrrende, og kirkelederen Tatian lanserte en evangelieharmoni for å overvinne disse forstyrrelser⁸⁴. Brorparten av kirken avviste dette, og mente at de alle fire gav en troverdig framstilling av historien om Jesus. Kirken i Syria var den som benyttet evangelieharmonien fram til rundt det femte århundre. Vi ser av dette at majoriteten av den tidlige kirke ikke valgte å harmonere bort vanskelighetene i framstillingen om Jesus på grunn av forskjeller som kunne være forvirrende. Tvert om var den tidlige kirke i stand til å leve med spenninger og valgte å beholde de fire evangeliers presentasjon, hvert med sitt særpreg. Dette vitner om modenhet og ansvarlighet blant den tidlige kirkes ledere i forhold til å bedømme skrifers opphav, ekthet, og relevans for den kristne skare. Ved å leve med et betydelig mangfold i det apostoliske vitnesbyrd var man også i stand til å vurdere ektheten og gyldigheten av nye skrifter som skulle dukke opp på et senere tidspunkt. Når vi søker etter skriftene i historien finner vi at Eusebius (ca år 320) hevder at Papias (ca år 130) kjente til beretningen om Jesus gjennom Matteus og Markus, og at han benyttet skriftene av Johannes og Peter⁸⁵. Når vi ser på hvordan kirkefedrene i vid forstand siterer og benytter sitater av Jesus gjennom de fire evangeliene, viser det en betydelig aksept for synoptikerne og Johannes relativt tidlig. I det følgende vil jeg se nærmere på referanser hos sentrale personers skriftlige dokumenter som korresponderer godt med sitater fra de kanoniske skrifter. Videre vil vi se at det er grunn til å hevde at de henviser til de kanoniske skriftene. La oss starte med en relativt kjent skikkelse i Roma.

Klemens av Roma (X-101)

Klemens var biskop i Roma og den fjerde pave, om man regner Peter som den første. Han selv ville nok ikke forstå seg som pave, men som biskop. Det er ettertiden som omtaler ham

⁸⁴ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 251

⁸⁵ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 252

slik. Det er ikke usannsynlig at han har hatt kontakt med Paulus, og muligens Johannes med tanke på tidsperioden han oppholdt seg i Roma. Tradisjonen forteller at han led martyrdøden i 101, ved å bli senket i havet. Saken er at vi strengt tatt ikke vet noe sikkert om omstendighetene rundt hans død, annet enn at den er blitt lokalisert til ca 101 etter Kristus. Om hans liv vet vi heller ikke mye, men vi kjenner til brev han skrev fra sin bispestol i Roma. Mest kjent er hans brev til menigheten i Korint, *First Epistle to the Corinthians* (1 Klemensbrev). Han skriver brevet rundt år 96 og oppfordrer dem til omvendelse til Gud⁸⁶. Gjennom hans brev kommer det flere sitater som er referanser til både Det gamle- og Det nye testamente. Videre har vi et brev som har fått navnet 2 Klemens brev, også dette er adressert til menigheten i Korint. Dette brevet er langt mindre elegant i stilen, og bærer preg av å være en preken eller lignende. Datering av dette brevet er vanligvis alt fra årene 120 til 170 etter Kristus, men rundt 150 er stort sett akseptert. På grunn av dateringen kan det utelukkes at det er Klemens som er forfatter. Vi vet ikke med sikkerhet hvem forfatteren er, men det kan godt være en person i tilknytning til Klemens og innholdsmessig korresponderer det med hans signatur. Med bakgrunn i denne usikkerhet omtales brevet ofte som ”såkalt 2 Klemens brev”, men forfatteren kjente mest sannsynlig til flere av de nytestamentlige skrifter. Som jeg indikerer her, er forfatterskapet usikkert, selv om det har fått Klemens’ signatur i overskriften. Brevet var i bruk sammen med 1 Klemens brev i Korint, og kanskje av den grunn assosiert sammen. Når vi leser dette brevet kjenner vi igjen flere av sitatene, og de er med stor sannsynlighet hentet fra de synoptiske evangeliene. Han skriver:

*Especially remember the words of the Lord Jesus which he spoke when teaching gentleness and long-suffering. For he spoke thus: “Be merciful, that you may obtain mercy; forgive, that you may be forgiven; as you do (to others), so shall be done to you; as you give, so shall it be given to you; as you judge, so shall you be judged; as you show kindness, so shall kindness be shown to you; with that measure you measure, it shall be measured to you”*⁸⁷.

Vi ser at sitatene har korresponderende utsagn i de synoptiske evangeliene:

Matt 5,7: *Salige er de barmhjertige, for de skal få barmhjertighet.*

⁸⁶ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, Oxford Univerity Press 1987, s 40

⁸⁷ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 41

Matt 6,14-15: *For dersom dere tilgir menneskene de misgjerningene de har gjort, skal også deres himmelske Far tilgi dere. Men dersom dere ikke tilgir menneskene, skal heller ikke deres Far tilgi de misgjerningene dere har gjort.*

Matt 7,1-2: *Døm ikke, for at dere ikke skal bli dømt! Etter dommen dere dømmer med, skal dere selv få dom, og i samme mål som dere selv måler opp med, skal det også måles opp til dere.*

Luk 6,31: *Som dere vil at andre skal gjøre mot dere, slik skal dere gjøre mot dem.*

Luk 6,33-38: *Og om dere gjør godt mot dem som gjør godt mot dere... Gi, så skal dere få... For i det målet dere selv måler med, skal det også måles opp for dere.*

Klemens siterer her enten fra hukommelsen eller fra skriftlige kilder som han hadde tilgjengelig. Likheten i innhold og formulering taler for at han med sannsynlighet kjente til Matteus- og Lukas-evangeliet. Et annet eksempel fra Klemens' skrifter er omtalen av Jesu undervisning:

*Remember the words of the Lord Jesus; for he said, "Woe to that man. It would be better for him if he had not been born, rather than that he should offend one of my elect. It would be better for him that a millstone were hung on him, and he be cast into the sea, than that he should pervert one of my elect"*⁸⁸.

Her ser vi et direkte sitat av Jesu ord fra de synoptiske evangeliene (Mark 9, 42, Matt 18,6 Luk 17,1). Det levner liten tvil at det er her Klemens siterer fra. Han siterer også flere steder Det gamle testamente, men levner ingen tvil om at Jesu ord har autoritet for ham. Han gjentar, som vi har sett, for korinterne at de må huske ordene fra Jesus. Selv om han ikke direkte omtaler skrifter som hellige, er det liten tvil om at de var viktige for ham. Han anbefaler menighetene å ta vare på og følge Jesu ord. La meg ta med en siste referanse fra 2 Klemens brev:

"Now I imagine that you are not ignorant that the living Church is the body of Christ. For scripture says, "God made man male and female"; the male is Christ, the female

⁸⁸ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 42

*is the church. And moreover the books and the Apostles declare that the Church belongs not to the present, but has existed from the beginning; for she is spiritual, as was also our Jesus, but he was made manifest in the last days that he might save us*⁸⁹.
(2 Clem. 14.2, LCL)

Det er mulig at "the books" (*ta biblia*) er en referanse til Det gamle testamentets bøker, som det henvises til i 2 Tim 4:13, og "the apostles" (*hoi apostoloi*) er en referanse til en kjent nytestamentlig tradisjon i kirken, muntlig eller skriftlig. Hvis dette er tilfelle, gir det en indikasjon på at den nytestamentlige tradisjonen om Kristus og Det gamle testamentets skrifter holdes sammen som to autoritative vitnesbyrd om den preeksistente kirke⁹⁰. 2 Klemensbrev siterer Mark 2:17 eller Matt 9:13 med autoritet som Skriften:

*"And another Scripture (graphe) also says, I came not to call righteous, but sinners; He means that those who are perishing must be saved, for it is great and wonderful to give strength, not to the things which are standing, but to those which are falling"*⁹¹(2 Clem.2.4-6, LCL)

Dette ser ut som et direkte sitat fra de synoptiske evangelier med en forklaring fra forfatteren i etterkant. En tydelig indikasjon på at nytestamentlige tekster var i bruk, og benyttet som autoritet for de troende i menigheten.

Klemens er etter min mening et troverdig vitne fordi han lever tett opp til øyenvitner, og at han står i apostolisk suksessjon som pave. Altså, med en tydelig apostolisk linje tilbake til apostelen Peter.

Ignatius (ca35-ca107)

Ignatius var den andre biskop i Antiokia og overtok angivelig etter Peter, som var den første disippel Jesus valgte. Det er tradisjonelt sett en forståelse av at Peter startet menigheten i Antiokia og at Ignatius overtok som biskop i ca år 64 da Peter led martyriet. Origenes forteller om Peters død og sier:

⁸⁹ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 274

⁹⁰ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 274

⁹¹ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 274

*"Peter was crucified at Rome with his head downwards, as he himself had desired to suffer"*⁹².

En interessant observasjon er at Ignatius bruker innholdet fra flere av de skriftene vi finner i Det nye testamente i sine brev og veiledning. Et eksempel er Paulusordet i 1 Kor 15,8-10, som Ignatius parafraserer i fem brev som han sendte til ulike mottakere. Han bruker metaforer og retorikk som signaliserer en overveldende kjærlighet fra Kristus til oss. Det er sitert på en slik måte at det nesten høres ut som Paulus, og vi skal se litt nærmere på sitatene i de fem brevene i eksemplene A-E nedenfor⁹³ :

- A:** *"I am unworthy, being the very last of them and an untimely birth; but I have obtained mercy to someone"* (Ignatius brev til Rom.ix. I)
- B:** *"I who am the very least of the faithful"* (Ignatius brev til Eph.xxi. 2)
- C:** *"I am not worthy to be called a member (of the church in Syria), being the very last of them"* (Ignatius brev til Trall.xiii. I)
- D:** *"I am not worthy to be called a member"* (Ignatius brev til Magn. Iv. I)
- E:** *"I am not worthy to belong to it (the church), being the very last of them. But by God's will I have been judged worthy, not because of the witness of my own conscience, but by the grace of God"* (Ignatius brev til Smyrn. Xi. I)

Eksemplene over korresponderer overraskende godt med Paulusordene i 1 Kor 15,8-10, og det er stor sannsynlighet for at han kjente til Paulus' brev til korinterne, eller i det minste innholdet i dem. Når det gjelder evangeliene, skrev han en veiledning om kristen lære som kalles *Epistle to the Smyrnaeans*, der han i åpningsordene beskriver Jesu dåp på følgende måte⁹⁴:

"Jesus was baptized by John so that all righteousness might be fulfilled by him"

Senere i *Epistle to the Smyrnaeans* siterer han to andre avsnitt fra Matteus-evangeliet, begge er ord av Jesus. Av dette er det sannsynlig at Ignatius kjente til Matteus-evangeliet, eller et dokument som ligger tett opp til dette.

⁹² Kirsch, J.P. "St. Peter, Prince of the Apostles", In The Catholic Encyclopedia. New York 1911

⁹³ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 45

⁹⁴ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 45

Vi finner flere slike henvisninger til skrifter som nå sorterer under Det nye testamente hos Ignatius, flere enn vi kan gå inn på her. Men dette sier oss noe om at han kjente til innholdet i disse, enten fra muntlige eller skriftlige kilder. At han siterer dem og bruker dem på denne måten sier også noe om at de hadde autoritet for ham.

På bakgrunn av dette er det overveiende sannsynlig at Ignatius kjente til Korinterbrevet, Efeserbrevet, Romerbrevet, Galaterbrevet, Filipperbrevet, Kolosserbrevet, 1 Tessalonikerbrev, Matteus-evangeliet, Johannes-evangeliet, og muligens Lukas-evangeliet⁹⁵. Som vi har sett siterer han, parafraserer og bruker tankebygningene i nevnte tekster som mest sannsynlig er hentet fra de kanoniske skrifter. Måten han gjør det på taler for at han sannsynligvis kjente til innholdet i disse, enten fra muntlige eller skriftlige kilder. Innholdsmessig bruker han momenter fra disse skriftene i sine brev og epistler som ligger tett opp til de kanoniske skriftene. Ikke minst bruker han dem i sin forkynnelse og veiledning av de kristne menighetene han følger opp.

Polykarp (69-155)

Polykarp var biskop i Smyrna fra ca år 96 og hadde et nært forhold til apostelen Johannes, som var en av de tolv disiplene til Jesus. Polykarp hadde Ireneus av Lyon som elev, og underviste ham om apostelen Johannes. Fra denne linjen får vi vite at Johannes mest sannsynlig døde en naturlig død i høy alder i Efesos under keiser Trajans regjeringstid (98-117). Johannes skrev trolig sitt evangelium og Apokalypsen på Patmos, der han ble forvist av keiser Domitian (regjeringstid 81-96). Tradisjonen sier at Johannes ble arrestert i år 95 og sendt til Patmos av Domitian, som var en grusom kristenforfølger. Keiser Domitian ble snikmyrdet i år 96, og senatet valgte den mer fredelige Nerva (regjeringstid 96-98) som etterfølger. Dette keiserskiftet gjør at Johannes kan vende tilbake til Efesos. Det som er interessant er den direkte linjen som kan spores fra Jesus (år 0-33), til Johannes (år 6-100), til Polykarp (69-155), og til Ireneus (130-200). De nevnte forhold gir troverdighet til Polykarp og Ireneus sine skriftlige dokumenter, med tanke på hendelsene med Jesus Kristus. Fordi de står i direkte linje til hendelsene med Jesus gjennom øyenvitnet Johannes.

Polykarp skrev et brev til de kristne i byen Filippi der han kommer inn på martyriet til Ignatius. Han var trolig innom Filippi på vei til Roma og ble varmt tatt hånd om av de kristne i menigheten. Etter at han dro videre til Roma skriver lederne i menigheten et brev til Polykarp og spør om han kan sende dem kopier av brev som Ignatius har skrevet til ham, og

⁹⁵ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 49

andre menigheter i Lille-Asia⁹⁶. Det gjør han, og legger til et eget avsnitt på slutten. Her skriver Polykarp at han⁹⁷:

- 1 ”oppfordrer dem til å stå fast i troen” (kap iv-vi)
- 2 ”at de skal unngå kjettersk undervisning” (kap vii)
- 3 ”at de skal se opp til martyriet til Ignatius og andre ”(kap ix)
- 4 ”de skal fortsette med filantropi og gode gjerninger” (kap x)

Han avslutter brevet med å si at han sender dem kopiene som de bad ham om, og at de må sende ham siste nytt om Ignatius og hans følgesvenner⁹⁸. Et iøynefallende problem ved den siste forespørsel fra Polykarp er martyriet til Ignatius. Det er en inkonsistens mellom de to utsagn i samme brev:

”at de skal se opp til martyriet til Ignatius og andre” (kap ix) og ”at de må sende ham siste nytt om Ignatius og de som fulgte ham”.

I det første får en inntrykk av at Polykarp er informert om at Ignatius og hans følgesvenner er hjemme hos Herren. I det andre virker det som om Polykarp er av den oppfatning at de er i live. I 1963 skrev P. N. Harrison en artikkel der han mener at dette trolig er to brev som senere er redigert sammen til ett, uvisst av hvilken grunn⁹⁹. Det første brevet skal angivelig ha vært kort og være skrevet rundt år 110, det andre er et lengre brev skrevet ca år 135. Denne teori har opparbeidet seg vesentlig støtte blant forskere, samtidig som det ut fra tekstens innhold ikke trenger å være så stor avstand i tid mellom dem. Kanskje ett år er tilstrekkelig i forhold til hendelsene som omtales, og den interne evidens i teksten¹⁰⁰. Uansett er ikke avstanden i tid mellom 110 og 135 stor i denne sammenheng. Brevene illustrerer personenes tilknytning til hverandre, og tilknytning tilbake til Jesus via Johannes. Menigheten i Filippi hadde god kontakt med personer som stod i tydelig apostolisk linje tilbake til Jesus. At menigheten bad Polykarp om å sende kopier av brev som Ignatius hadde skrevet er en interessant opplysning i vårt henseende. Det betyr at det er en spredning av disse brevene, og

⁹⁶ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 59

⁹⁷ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 59

⁹⁸ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 59

⁹⁹ P.N Harrison, “Polycarp’s Two Epistles to the Philippians”, Oxford 1936

¹⁰⁰ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 60

at det er sannsynlig at det var flere som fikk tak i kopier av disse. Det må ha vært skrivere som satt og kopierte brevene slik at disse kunne distribueres ut.

Vi skal se på Polykarps bekjentskap med skriftlige eller muntlige kilder som forteller om Jesus Kristus. Polykarp har rundt 100 referanser til Det nye testamente og rundt 12 til Det gamle testamente¹⁰¹. Han skriver om normer for det kristne livet:

So then “let us serve him (Christ) with fear and reverence”, as he himself commanded us, as did the apostles, who preached the gospel to us, and the prophets, who proclaimed beforehand the coming of our Lord¹⁰².

Vi ser et skifte i autoriteten fra profetene til autoriteten i evangeliet. Autoriteten fra profetene videreføres til også å omfatte evangeliene. Apostlene på sin side står som mellommenn mellom evangeliet om Jesus og de troende. En tydelig referanse i budskap til skriftene vi kjenner fra Det nye testamente, og sammenhengen mellom Det gamle testamente og Det nye testamente. Fra et annet avsnitt i brevet hans får vi et annet eksempel på referanser til skrifter i Det nye testamente; Polykarp skriver:

Remember what the Lord taught when he said, “Do not judge, that you may not be judged; forgive and you will be forgiven; be merciful, that you may obtain mercy; the measure you give will be the measure you get”; and “Blessed are the poor, and those who are persecuted for righteousness” sake, for theirs is the kingdom of God¹⁰³.

Dette er en kombinasjon av Matt 7,1-2, Luk 6,36, Matt 5,3 og Matt 5,10. Vi kjenner igjen elementer fra bergprekenen som vi finner i de synoptiske evangeliene. Utsagnene er sitert som Jesu ord, og Polykarp argumenterer ikke nærmere for gyldigheten av dem. Muligens tenker han at autoriteten ligger i den apostoliske linjen fra evangelistene som har rapportert ordene til ham. Et annet eksempel fra Polykarp er:

Let us persevere in fasting, and beseech the all-seeing God “not to lead us into temptation”, even as the Lord said, “The spirit is willing, but the flesh is weak”¹⁰⁴.

¹⁰¹ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 60

¹⁰² Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 60

¹⁰³ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 61

¹⁰⁴ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 61

Polykarp bruker her ord fra Jesus i forbindelse med Herrens bønn, helt uten å nevne hvor han tar det fra. Det kan tyde på at ordene fra Jesus har en autoritet for Polykarp som han ikke stiller spørsmål ved. Det siste utsagnet er hentet fra Jesu ord i Matt 26,41, og er direkte sitert. Mest sannsynlig kjente Polykarp til flere nytestamentlige tekster som Romerbrevet, 1 Korinterbrev, Galaterbrevet, Efeserbrevet, Filipperbrevet, 2 Tessalonikerbrev, 1- 2 Temotiusbrev. Mangelen på referanser fra 2 Korinterbrev, Kolosserbrevet, 1 Tessalonikerbrev, Titusbrevet og Filemonbrevet kan kanskje være tilfeldig¹⁰⁵. Polykarp kjenner mest sannsynlig til Hebreerbrevet siden han kaller Kristus for; *”the eternal high priest”* og som tidligere nevnt siterer Heb 12,28; *”let us serve him with fear and reverence”*. Polykarp er ved en anledning nær ved å betegne utsagn fra apostlene som Skriften. Han skriver;

As it is said in these Scriptures, ”Be ye angry and sin not” and ”Let not the sun go down upon your wrath”¹⁰⁶.

Begge sitater er hentet fra Salme 4,5 og begge opptrer sammen i Ef 4,26. Ordene ”these Scriptures” sammen med ordet ”and” kan forstås som at Polykarp gjør to separate sitater. Eller det kan forstås som at han sitere dem fra Efeserbrevet. I så tilfelle kaller han Efeserbrevet for Skriften. Det er vanskelig å fastslå hvilken av de to forståelsene som er korrekte, det er vel bare Polykarp selv som kan redegjøre for det. Vi kan ikke konkludere med at han gjør det ene eller det andre. Men for oss gir problemstillingen en pekepinn på at den apostoliske overlevering, enten den var muntlig eller skriftlig, hadde betydelig autoritet. Polykarp gjengav kanskje disse sitater fra sin hukommelse eller fra en skriftlig kilde som han kjente til, og hadde tillit til. Han kjente mest sannsynlig til store deler av det vi kjenner som Det nye testamente. Han er etter min mening et troverdig vitne fordi den apostoliske linjen til Jesus selv går gjennom disippelen Johannes, som var øyenvitne til hendelsene.

Papias (70-140)

Papias var biskop i Hierapolis og levde fra ca år 70-140 etter Kristus. Han var trolig en av dem som bygget bro mellom den muntlige og skriftlige overleveringstradisjonen. Vi vet fra Ireneus at han selv hørte apostelen Johannes preke, og var en nær venn av biskop Polykarp i Smyrna¹⁰⁷. Han skriver om overleveringen av historien om Jesus fra hans apostler i bøkene

¹⁰⁵ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 61

¹⁰⁶ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 62

¹⁰⁷ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 51

”*Expositions of the sayings of the Lord*”. Han er mer opptatt av kvaliteten i overleveringen enn i kvantiteten, og skriver følgende sitert fra Eusebius:

*“If ever anyone came who had been a follower of the presbyter I inquired into the words of the presbyter, what Andrew or Peter or Philip or Thomas or James or John or Matthew or any other of the Lord’s disciples had said, and what Aristion and the presbyter John, the Lord’s disciples, were saying. For I did not think that information from books would help me so much as the utterance of a living and surviving voice”*¹⁰⁸.

Presbyter betyr en eldre person som normalt er en generasjon over. Termen brukes i Det nye testamente og i den tidlige kristne litteratur, men kan være noe vag i betydning. Av sitatet fra Papias virker det tydelig at han ikke bare forholder seg til skrevne dokumenter, men må ha hatt inngående kjennskap til den muntlige overleveringstradisjonen. Hans informanter er Andreas, Peter, Phillip, Thomas, Jakob, Johannes og Matteus som angivelig skal være Herrens disipler. ”*Aristion and the presbyter John*” er mest sannsynlig palestinske kristne som emigrerte til Lille-Asia etter Jerusalems fall i år 70, og de hadde nok betydelig autoritet siden de hadde bodd i samme landområde som Jesus selv¹⁰⁹. Videre ser vi av utdraget over at Papias anerkjenner to kilder til kunnskap om Jesus Kristus, den skriftlige overlevering og den muntlige overlevering. Eusebius siterer at Papias skriver videre om hvordan evangeliet etter Markus og Matteus ble til:

*“Matteus composed the sayings in a Hebrew dialect, and each one interpreted them as best he could”*¹¹⁰.

Referansen til at Matteus skal ha skrevet på hebraisk dialekt kan kanskje sikte til arameisk, som ikke var uvanlig i området på den tid. Matteus var tidligere toller, og kunne derfor med sannsynlighet skrive. Når det gjelder Markus imøtegår Papias tre kritiske innvendinger som allerede hadde kommet til syne. For det første at Markus ikke hadde hørt Jesus eller fulgt ham. For det andre at det han skrev var svakt med tanke på retorikk og kronologi i

¹⁰⁸ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 52

¹⁰⁹ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 52

¹¹⁰ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 54

fremstillingen, og for det tredje at skriftet er ufullstendig¹¹¹. Papias repliserer til dette at Markus fulgte og noterte ned etter Peter som var øyenvitne til Jesus, noe svakhet i det retoriske og kronologiske ved framstillingen skyldes dels omstendighetene som Markus jobbet under, som også svarer på den siste innvendingen. Disse to svakhetene er snarere en styrke for vitnesbyrdet som Markus forteller, enn en svakhet¹¹². Både når det gjelder Papias' lokalisering i tid og sted, er han et troverdig vitne som refererer fra overgangen mellom muntlig og skriftlig tradisjonsoverlevering. Han står i direkte kontakt med disipler av Jesus, og refererer og bearbeider dem som primærkilder til hendelsene. Dette gir ham troverdighet som vitne og kilde til hendelsene han beretter om. Samtidig bekrefter han et viktig moment; nemlig at skriftene om Jesus Kristus har hatt autoritet og en spesiell status helt fra den spede begynnelse. Overleveringen av historiene om Jesus gjennom taler og samtaler mellom apostlene og kristne i menighetene har vært der hele veien. Papias understreker autoriteten i denne muntlige tradisjonen, og viktigheten av den. Samtidig må vi ha i minne at det er en annen situasjon når disiplene som øyenvitner er i live, og med det har helt andre muligheter for å sjekke referanser og kilder med tanke på evidens i innholdet.

Justin Martyr (100-165)

Justin befant seg i menigheten i Roma i ca år 160 og refererer i sin litteratur til de fire evangeliene vi finner i Det nye testamente når han skriver om nattverden. Justin siterer og begrunner sine poeng i evangeliene, fordi dette var troverdige beretninger skrevet av hans apostler¹¹³. Han viser med dette at på bakgrunn av det som står skrevet i evangeliene, utarbeides doktrine for kirken. Han taler ikke om hellige skrifter, men om framstillinger av historien som er til å stole på, begrunnet ved at de er overlevert av Jesu disipler. Dette tegner et bilde som viser at Justin hadde tiltro til at evangeliene var sannferdige historieberetninger. Evangelium (gresk: euangelion) er et ord som er kjent og betyr gode nyheter. Termen dukker opp i LXX oversettelsen av Det gamle testamente, og flere ganger i de nytestamentlige skriftene. Ordet evangelium refererer ved normal bruk til historien og betydningen av Jesus Kristus. Markus er den eneste som bruker dette ordet som åpningskommentar: "*Dette er historien om de gode nyhetene om Jesus Kristus*". I årene rundt 120 etter Kristus startet bruken av termen i kirkene, når en refererte til den skrevne historien om Jesus Kristus. Rundt år 150 skriver Justin at: "*the reminiscences were composed by apostles and their successors*".

¹¹¹ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 55

¹¹² Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 55

¹¹³ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 259

Med dette tenkte han på apostlene Matteus og Johannes, og deres etterfølgere Markus og Lukas¹¹⁴.

Ireneus (130-200)

Ireneus argumenterer for at det er den apostoliske tradisjonen i kirken som uttrykker ”kanon”, som er den kristne tro på Jesus Kristus¹¹⁵. Han er en av de første som mener at de fire evangeliene kompletterer hverandre i framstillingen av Jesus Kristus. Med den konsekvens at uten de fire evangelier blir ikke overleveringen komplett¹¹⁶. Dette begrunnes videre med at de fire evangeliene benytter seg av hverandre. Ifølge ham ser det ut som at Matteus, Lukas og Johannes har kjent til Markus, selv om Johannes sin framstilling er unik i forhold til de andre. Når det gjelder forfatterne av de fire evangeliene, mener Ireneus at det er disiplene Matteus og Johannes som er forfattere, at Markus og Lukas er skrevet av deres nærmeste medarbeidere¹¹⁷. I henhold til Ireneus forkynte apostlene først evangeliet, og senere skrev det ned. Han skriver:

*“Matthew composed his Gospel among the Hebrews in their language, when Peter and Paul were preaching the Gospel in Rome and founding the church (there). After their death, Mark, the disciple and interpreter of Peter, handed down to us the preaching of Peter in written form. Luke, the companion of Paul, set down the Gospel preached by him in a book. Finally John, the disciple of the Lord, who also reclined on his breast, himself composed the Gospel when he was living in Ephesus in Asia”*¹¹⁸.

Flere har antydnet at dette er en apologetisk legende, men mye tyder på at dette er sannferdige ord fra Ireneus. Mest sannsynlig ble dette skrift oppbevart i kirkearkivet i Roma, og de hadde de fire evangeliene også her¹¹⁹. De ble lest opp i gudstjenesten på lik linje med skriftene fra Det gamle testamente. Dette bekreftes av Justin rundt år 150 når han skriver om at de må huske apostlene, underforstått huske det som de overleverte (”*reminiscences of the apostles*”) ¹²⁰. Ireneus argumenterer for forfatterskapet til Matteus, Markus, Lukas og Johannes. Han påpeker at Peter og Paulus først forkynte budskapet om Kristus i Roma, og så grunnla menigheten der. Etter deres død overleverte Markus Peters forkynnelse i skriftlig

¹¹⁴ Martin Hengel, “The Four Gospels And The One Gospel Of Jesus Christ”, Charles Horton, *The Earliest Gospels*, s 14

¹¹⁵ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 295

¹¹⁶ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 290

¹¹⁷ Graham Stanton, *Jesus and Gospel*, s 105

¹¹⁸ Martin Hengel “The four Gospels and the one Gospel of Christ”, Charles Horton, *The earliest Gospels*, s 16

¹¹⁹ Martin Hengel, “The four Gospels and the one Gospel of Christ”, Charles Horton, *The earliest Gospels*, s 16

¹²⁰ Martin Hengel, “The four Gospels and the one Gospel of Christ”, Charles Horton, *The earliest Gospels*, s 16

form. Lukas, som var Paulus' følgesvenn og medarbeider, overleverte hans forkynnelse i skriftlig form. Matteus skrev sitt evangelium blant hebreerne på deres språk, og Johannes skrev sitt evangelium da han var i Efesos i Asia. Ifølge Ireneus grunnla Peter og Paulus menigheten i Roma, og Markus og Lukas skrev ned deres forkynnelse som ble evangeliene med deres signatur som tittel. I så tilfelle er det Peter og Paulus som har levert innholdet til evangeliene Markus og Lukas.

Ireneus er en av flere som holder fram de fire evangeliene Matteus, Markus, Lukas og Johannes som det sanne vitnesbyrd om Jesus Kristus og hvordan forfatterne står i den apostoliske tradisjonen tilbake til Jesus. Denne samlingen av fire evangelier bekreftes av dokumentet P75 fra slutten av det andre århundre, og senere ved Vaticanus, Sinaiticus og Alexandrinus¹²¹. Videre regner han Apostlenes Gjerninger, de tretten Paulusbrevene, 1 Johannesbrev, 1 Petersbrev og Johannes Åpenbaring som autoritative.

På samme tid som Ireneus skriver en anonym forfatter i Roma om hvilke skrifter han mener er kanoniske. Et fragment av dette skriftet er bevart og har fått navnet til han som fant det, "Muratoris kanon". Han nevner de fire evangeliene, Apostlenes Gjerninger, tretten Paulusbrev, Judasbrevet og to Johannesbrev som kanoniske¹²². Videre nevner han Visdommens bok av Salomo, Johannes Åpenbaring og Peters Åpenbaring, men påpeker at sistnevnte ikke er allment anerkjent. En tredje Åpenbaring av Hermas blir nevnt, men han kommenterer at den ikke kan være kanonisk på grunn av at den er skrevet for sent, ca år 140¹²³. Dette bekrefter for det første at de nytestamentlige skrifter hadde autoritet ved midten av det annet århundre, og at det var enighet om kanonkriterier om nærhet til hendelsene. Altså kunne et skrift være forfattet for sent til å være en troverdig kilde.

Tertullian (160-225)

Tertullian siterer omtrent alle skriftene i Det nye testamente med unntak av 2 Petersbrev, Jakobsbrev og 2-3 Johannesbrev. Han hevder at Det gamle testamente har guddommelig autoritet, og gir de fire evangelier og de apostoliske brev samme autoritet¹²⁴. Han forsvarer alle Paulus' brev, og fremmer kritikk mot Markions avvisning av disse. Tertullian sier:

¹²¹ Martin Hengel, "The Four Gospels And The One Gospel Of Christ", Charles Horton, *The earliest Gospels*, s 17

¹²² Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon"

¹²³ Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon"

¹²⁴ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 160

“His aim was, I suppose, to carry out his interpolating process even to the number of (Paul’s) Epistles”¹²⁵.

Tertullian hevder at de fire evangeliene er *“Instrumentum Evangelicum”*, og forfatterne er apostler eller deres nærmeste medarbeidere¹²⁶. Et eksempel på hvordan Tertullian argumenterer for viktigheten av linjen til Jesus Kristus via apostlene er:

“It is therefore on this ground that we put forward our ruling (praescriptio), namely that if Jesus Christ sent out the Apostles to preach, no others are to be accepted as preachers but those whom Christ appointed.

But what they preached, that is, what Christ revealed to them, this, on my ruling, ought to be established solely through those same churches which the Apostles themselves founded by preaching to them as well by the living voice, as the phrase is, as by their Epistles afterwards. If this is so, it follows straightway that all doctrine which accords with those apostolic churches, the sources of the originals of the Faith, must be reckoned as the truth, since it preserves without doubt what the churches received from the Apostles, the Apostles from Christ, and Christ from God.”¹²⁷

Tertullian begrunner autoriteten til apostlene med at de er sendt ut av Jesus selv, og er av Jesus de aksepterte forkynnere. Han argumenterer for hvordan Kristus har åpenbart for apostlene budskapet de skal forkynne, og hvordan dette er grunnlaget for den sanne tro. Dette fordi Gud har åpenbart budskapet for Kristus, Kristus til apostlene, og apostlene til menigheten som de grunnla. I følge Tertullian må all lære som samstemmer med disse apostlers lære regnes som kirkens sanne tro. Overleveringen fra Kristus selv til kirkene via apostlene er helt avgjørende, ifølge Tertullian. Dette er en argumentasjon for apostolisk suksessjon i så måte. Tradisjonen i kirken bærer det apostoliske vitnesbyrdet fra generasjon til generasjon.

Oppsummering

Vi har sett på hvordan flere av de apostoliske fedre benytter og siterer innholdet som vi finner i skriftene i Det nye testamente. En observasjon er at flere av dem benytter seg av Paulus’ modell for brevskrivning, i den forstand at de presenterer praktisk religiøs veiledning som

¹²⁵ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 159

¹²⁶ Bruce Metzger, *The Canon Of The New Testament*, s 159

¹²⁷ Henry Bettenson & Chris Maunder, *Documents Of The Christian Church*, Oxford University Press 1999, s 77

analyserer og bygger på teologiske læresannheter. De oppmuntrer til å leve et hellig liv i troen på Jesus Kristus. I slike dokumenter forventer vi ikke å finne diskusjoner eller argumenter for kanonstatus eller hellige skrifter, men vitnesbyrd om troen på Kristus og veiledning grunnfestet i den apostoliske tradisjonen. Ikke minst ser vi hvordan Jesu ord blir overlevert og framført med autoritet. Noen av dem minner igjen om viktigheten av å huske på ordene som Jesus sa. Flere steder siteres Det nye testamente ordrett, andre steder formuleres budskapet med egne ord. Det viktige er at i begge henseende er det påfallende entydig hvilke kilder innholdet stammer fra. Det er vanskelig å føre argumenter for at kirkefedrene siterer fra egenkomponert materiale, eller fra andre kilder enn dem som beretter om Jesus Kristus. Til det er likheten for sammenfallende.

Så langt har vi sett at både gnostisismen fra det multireligiøse samfunn og markionismen som til dels fikk feste innad i kirken, var med på å sette retning for kirken. Kanskje mest i forhold til å klargjøre sitt læregrunnlag, som igjen klargjorde viktigheten av den apostoliske tradisjonen. At kildene som læren var grunnfestet på hadde historiske linjer tilbake til Jesus Kristus ble viktig. Det ble et avgjørende kriterium at skrifter hadde apostolisk forfatterskap, som en sikkerhet for apostolisk innhold i skriftet. Vi har omtalt kanondannelsen som en prosess med en kontinuerlig utvikling i kirken, og i den forbindelse har vi sett nærmere på ulike aktører, med ulik geografisk plassering. Det kan være interessant å få et overblikk over hvor på kartet de nevnte kirkefedre befinner seg.

En utvikling i øst

Syria representert med Tatian

Lille Asia representert med Polykarp,

Hellas representert med menigheten i Korint

Egypt representert med Klemens av Aleksandria.

En utvikling i vest

Roma representert med Justin Martyr og Klemens av Roma,

Lyon i Frankrike representert med Ireneus

Nord-Afrika, Kartago representert med Tertullian

Vi kommer ikke utenom at den liturgiske lesningen av tekster hadde vesentlig betydning for hvilke tekster som fikk kanonisk status, i tillegg til apostolisk forfatterskap som i praksis var det ufravikelige kriterium. Vi har sett på flere personer som har vært sentral i prosessen og

vist hvordan de kjente til de nytestamentlige tekster, og hvordan de forholdt seg til dem. Historien om kanonprosessen tror jeg bedre kan forstås som et resultat av posisjonen i det liturgiske liv, framfor en systematisk dogmatisk konstruksjon. Med det mener jeg at oldkirkens menighetsfellesskap lærte seg skriftene gjennom den offentlige liturgiske lesning, og lærte seg å justere verdensbildet ut fra tekstene¹²⁸. Disse tekster fikk påvirkning på hvordan troende mennesker innrettet livet sitt. Da skjer det som er et av kjennemerkene på en kanonisk tekst, nemlig at den får normativ betydning for mennesker. Et av kanonkriteriene var at tekstene var i bruk i menighetene, og denne liturgiske bruken hadde vesentlig betydning for hvordan tekstene ble en del av den troendes liv. Dette var naturlig siden denne bruken førte til at tekstene ble hørt, lært og over tid ble en del av menneskers liv.

I det første århundre er det grunn til å tro at den synoptiske tradisjonen om Jesus Kristus var utbredt akseptert som autoritativ, og eksisterte i menighetene først i muntlig overlevering, senere i skriftlig form. Gjennom det andre århundre gjorde flere kirkefedre, som vi har sett, bruk av de nytestamentlige skrifter i gudstjenestelivet, forkynnelse og undervisning, og rettledning av hverandre gjennom brev etc.

4 Fra skrift til kanonisk skrift

Et kanonisk skrift er en tekst som er rettesnor for menneskers tro, trosutøvelse, og som er normerende. Det betyr at mennesker justerer seg etter den og lar den normerende tekst ha betydning for hvordan en forholder seg til de områder som teksten gir veiledning om. For kirken er et kanonisk skrift en tekst som har autoritet til å definere hva kirken mener i ulike henseende, og hvordan kirken skal handle i så måte. De kanoniske tekster er den høyeste autoritet for liv og lære.

Justin Martyr antyder noen markører som viser om et skrift har kanonisk status. Han viser at evangeliene er "*memories of the apostles*", og at de var til for å etablere doktrine/lære. For det andre forteller de historien om Jesus Kristus. For Justin fungerer de kanoniske evangeliene med samme autoritet som Det gamle testamentets skrifter.

Ireneus er kanskje den første som argumenterer for en fire evangeliers kanon, og signaliserer et viktig skifte i kirken ved å referere til Det nye testamentets skrifter som Skriften. I tiden etter Ireneus er praksisen med å akseptere Det nye testamente som Skriften snarere normalen enn unntaket i kirkene¹²⁹. Ireneus er muligens en av de første som gjør de kristne skrifter til

¹²⁸ Harry Gamble, "Literacy, Liturgy, And The Shaping Of The New Testament Canon", Charles Horton, The Earliest Gospels, s 39

¹²⁹ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 289

”Det nye testamente”, med tydelig parallell til Det gamle testamente. Det er ikke helt entydig hvilke skrifter Ireneus refererer til som helhet, men Eusebius presenterer listen over skrifter som vi kjenner. Ireneus argumenterer for at skriftene i Det nye testamente er normative for kirken, og at de skal kalles Skriften i kanonisk betydning¹³⁰. Fra dette er det sannsynlig at det er de fire evangeliene Matteus, Markus, Lukas og Johannes som er allment akseptert som Skriften, ifølge Ireneus. Det ser ut til at det var viktig for Ireneus å forsvare det kristne budskapet om Jesus Kristus, både ved å lukke en kanon av skrifter og ved å sikre den apostoliske tradisjonen. Suksessjon fra apostlene var et av hans hovedargumenter for å forsvare evangeliene, og kanskje mest av alt Johannes-evangeliet som var under angrep fra flere hold. Markion var en av dem som stilte seg radikalt kritisk til flere av skriftene som ble omtalt i kirkelige kretser. Hans sikte var å skille den kristne tradisjon fra påvirkning fra jødedommen. Derfor valgte han skrifter som reflekterte hans siktemål, Lukas og Paulus. Det er ikke overbevisende bevis for at verken Markion eller gnostikerne hadde i tankene å legge en kanon av skrifter. Videre er det ikke overbevisende indikasjoner på at den tidlige kirke responderte på deres angrep ved å etablere en kanon¹³¹. Kirkens anliggende i det andre århundre var å legge en kanon ved tro (*regula fidei*), en samling skrifter som troverdig vitner om Jesus Kristus. Eusebius presenterer noen lister over den nytestamentlige kanon hos kirkefedrene. Vi skal ta med tre tidlige lister over Det nye testamente presentert av ham¹³²;

Ireneus i Lyon, Frankrike

Matteus, Markus, Lukas, Johannes, Johannes Åpenbaring, 1 Johannesbrev, 1 Petersbrev

Klemens av Aleksandria, Egypt

Matteus, Markus, Lukas, Johannes, Judasbrev, Barnabas, Apokalypsen av Peter, Hebreer brevet, Apostlenes Gjerninger

Origenes i Aleksandria, Egypt

Matteus, Markus, Lukas, Johannes, 1 Petersbrev, 2 Petersbrev, Johannes Åpenbaring, 1 Johannesbrev, 2 Johannesbrev, 3 Johannesbrev, Hebreerbrevet

¹³⁰ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 290

¹³¹ Lee Martin McDonald, *The Biblical Canon*, s 342

¹³² McDonald and Saunders, *The Canon Debate*, s 591

4.1 Skrifter som kom med i Det nye testamente

Jeg vil i denne delen gi en oversikt over de skriftene som kom med i samlingen som fikk betegnelsen Det nye testamente.

4.1.1 De fire evangelier og NTs historieverk fra år 60-100

Evangeliene etter Matteus, Markus, Lukas og Johannes, og Det nye testamentets historieverk Apostlenes Gjerninger er alle skrevet mellom år 60-100. Johannes-evangeliet er det yngste av dem, men det kan godt være skrevet tidligere enn år 100. Det er ikke usannsynlig at det kan være skrevet allerede så tidlig som år 70 og utover. Med unntak av Matteus er det relativt stor enighet blant forskerne om forfatterskapene. Apostlenes Gjerninger er fortsettelsen av Lukas-evangeliet med samme forfatter.

4.1.2 Det nye testamentets apokalypse

Johannes Åpenbaring¹³³

I oldkirken var det samstemmighet om at forfatteren var apostelen Johannes, som også skriftet gir uttrykk for er forfatteren. Senere har det med rette vært flere innvendinger mot dette, selv om konklusjonen om at det ikke er ham neppe er tvingende nødvendig. Det er vel så sannsynlig at Johannes er forfatteren. Boken er mest sannsynlig skrevet i årene 80-96.

4.1.3 Tidlige brev skrevet fra ca år 50-60¹³⁴

Romerbrevet, 1 Korinterbrev, 2 Korinterbrev, Galaterbrevet, Filipperbrevet, 1 Tessalonikerbrev og 2 Tessalonikerbrev er skrevet mellom år 50 og 60. 1 Tessalonikerbrev er vanligvis regnet for å være det eldste brevet, kanskje skrevet allerede i år 49.

4.1.4 Sene brev skrevet fra ca år 60-90¹³⁵

Efeserbrevet, Kolosserbrevet, 1 Timoteusbrev, 2 Timoteusbrev, Titusbrev, Filemonbrevet, Hebreerbrevet, 1 Petersbrev, 1 Johannesbrev er sene brev som er skrevet fra ca år 60-90.

¹³³ Reidar Hvalvik & Terje Stordalen, *Den Store Fortellingen*, Bibelselskapet 1999, s 370

¹³⁴ Reidar Hvalvik & Terje Stordalen, *Den Store Fortellingen*, s 281-327

¹³⁵ Reidar Hvalvik & Terje Stordalen, *Den Store Fortellingen*, s 309-360

4.2 Skrifter som var omdiskutert i forhold til kanonisering

4.2.1 Oversikt over omdiskuterte skrifter i Det nye testamente

Til brevene jeg vil presentere under er det blant forskerne knyttet noe usikkerhet både om når og hvem som har skrevet dem. Derfor vil jeg behandle dem hver for seg. På grunnlag av usikkerhet om forfatterspørsmål og opphav var det også noe diskusjon om kanonisering av disse.

Jakobsbrev¹³⁶

Det er sannsynlig at Jakob, Jesu bror, er forfatteren og at det ble skrevet en gang mellom årene 50 og 62. Historikeren Josefus forteller at Jakob ble steinet i år 62 så, om han er forfatter, må det naturlig nok være skrevet før det.

Alternativt er det en del forskere som regner det for å være pseudonymt, og daterer det da til mellom år 70 og 100.

Judasbrev¹³⁷

Vi vet ikke noe sikkert om forfatterskapet annet enn at brevet selv sier at det er Judas, Jakobs bror, som er forfatter. Når det gjelder datering er det få holdepunkter, noe som resulterer i en datering fra årene 50-90. At 2 Petersbrev benytter brevet taler for en senere datering.

2 Petersbrev¹³⁸

Dette brevet er mest sannsynlig ikke skrevet av Peter, av flere årsaker som jeg ikke kan komme inn på her. Det er allmenn enighet blant forskere om at det er skrevet et sted mellom 100 og 150 av en Peter-disippel i Roma. Det er altså et pseudonymt skrift som løfter fram Peter som garantist for den apostoliske tradisjon.

2-3 Johannes brev¹³⁹

Vi vet ikke hvem som har skrevet disse brevene, men flere hypoteser foreligger. Det er ingen faste holdepunkter angående når brevene er skrevet, men flere forskere mener at de ble til i årene rundt 100.

¹³⁶ Reidar Hvalvik & Terje Stordalen, *Den Store Fortellingen*, s 349

¹³⁷ Reidar Hvalvik & Terje Stordalen, *Den Store Fortellingen*, s 365

¹³⁸ Reidar Hvalvik & Terje Stordalen, *Den Store Fortellingen*, s 358

¹³⁹ Reidar Hvalvik & Terje Stordalen, *Den Store Fortellingen*, s 362

4.2.2 Oppsummering

De fire evangeliene og Paulusbrevene ble det tidlig stor enighet om blant menighetene i oldkirken, faktisk så tidlig som starten av det andre århundre. Videre var det noe diskusjon rundt enkelte brev, men etter en tid ble det enighet også om disse. Teologer fra det andre århundre som Ireneus, Tertullian, Klemens av Aleksandria og Origenes er noen av dem som forsvarer at disse skriftene har apostolisk autoritet, og har en tydelig forbindelse tilbake til apostlene som begrunnelse for autoriteten. Selv om det kan stilles spørsmål ved forfatterskapet til noen av de kanoniske skriftene, mener jeg det er gode grunner for at den som står som utgiver frivillig vil hefte for innholdet. Det er bevitnet av kirkefedre som hadde direkte kontakt med apostler, eller deres nærmeste medarbeidere.

Kanoniseringsprosessen var i hovedsak drevet av en debatt om skrifers ekthet, altså om de var skrevet av apostler eller deres nærmeste medarbeidere. En tydelig linje tilbake til disse var avgjørende for om et skrift skulle få kanonisk status i kirken. Ikke som en regulering av hva kristne mennesker hadde lov til å lese eller hva som var nyttig å lese, men en regulering av hva kirken mente var sikre kilder til troen på Jesus. Disse 27 skrifter som ble kanonisert og som utgjør Det nye testamente ble av kirkefedrene anerkjent for sitt forfatterskap etter, så langt vi kan bedømme i ettertid, en grundig kritisk vurdering av hvert enkelt skrifts forfatterskap. De skrifter som ikke kom med ble på samme måte avvist på grunnlag av at kanonkriteriet avslørte dem på grunnlag av uekte forfatterskap eller at de var skrevet for sent til at de kunne være en troverdig kilde. Det er ikke ført overbevisende argumenter for at det var uenighet i kirken om kriteriene for innlemming av skrifter i kirken. Tvert imot ser det ut som det var stor enighet om kriteriene for kanonisering av skrifter.

I det alt vesentlige ble Det nye testamentets avgrensning fullført ved ca år 150 til 200. Etter dette var det noe diskusjon om Jakobsbrev, Judasbrev, 2 Petersbrev, 2 Johannesbrev, 3 Johannesbrev og Johannes Åpenbaring. Denne diskusjonen ender i hovedsak en gang på 300-tallet, vi får en indikasjon på dette når biskopen i Aleksandria sender ut et rundskriv der de 27 skriftene vi kjenner omtales som de eneste kanoniske i år 367. Dette brevet fra Athanasius hadde autoritet for dem det ble sendt til, men det er denne listen som i praksis majoritetskirken senere i middelalderen legger til grunn¹⁴⁰. Avgrensingen av Det nye testamente var ikke et resultat av vedtak av biskoper eller kirkemøter, men skriftene opparbeidet seg tillit i forskjellige deler av kirken. I så måte er denne kanonprosessen relativt

¹⁴⁰ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 127

”demokratisk”, om det går an å bruke et slikt moderne uttrykk i denne tidsmessige antikke sammenheng.

Grunnen til at det var diskusjon om enkelte skrifter så lenge var uenighet om hvorvidt de virkelig oppfylte kanonkriteriene. Denne debatten avslører egentlig at det var gjort en grundig kritisk vurdering av skriftene som ble kanonisert. Det nye testamente er boken som holder flere retninger sammen, en bok med betydelige interne spenninger. Det var i så måte ikke en bestemt retning som vant fram, men forskjellige retninger som tegner et bilde av en ikke-sekterisk framstilling av personen Jesus Kristus.

4.3 Skrifter som ikke kom med i Det nye testamente

De skriftene som ikke oppfylte kanonkriteriene ble avvist, og kom ikke inn i samlingen som fikk status som hellige skrifter. Skriftene som ikke kom med i Det nye testamente, fikk merkelappen ”apokryf”, som betyr ”bortgjemt”. Forskere finner flere av disse skriftene interessante, og de blir ofte omtalt som pseudepigrafe skrifter, et skrift med falsk (pseudos) tittel/innskrift (epigraf). Ofte var det kriteriet om apostolisk forfatterskap som ikke stemte med flere av disse skriftene. De nytestamentlige apokryfer innbefatter skrifter som hevder å være skrevet av apostler eller deres medarbeidere, men som er skrevet for sent til at det kan være mulig. Omtalen som apokryft skrift forekommer ikke før på 400-tallet, trolig med kirkefaderen Hieronymus. Flere av de apokryfe skrifter var populære og også lest blant ortodokse kristne¹⁴¹. Disse skrifter er skrevet fra ca år 150 og utover. Flere av dem forteller om områder ved Jesu liv som Det nye testamente er taus om. Det gjelder f. eks Jesu barndom og oppvekst, hva som hendte i dødsriket, og hans undervisning mellom oppstandelsen og himmelfarten. Disse skrifter er skrevet for sent til å gi pålitelig informasjon om den historiske Jesus, med tanke på det han sa og gjorde. De kan selvsagt være kilder som gjengir ulike tradisjoner og framstillinger som er foretatt av andre, men de er blitt til for sent til at de kan være en sikker kilde til det historiske aspektet. Det er ofte et legendepreg i hvordan disse skriftene forteller historien¹⁴². Men flere av skriftene kommenterer områder som er interessante både for kristne den gang og ikke minst for ettertidens forskere. La oss se nærmere på noen apokryfe skrifter.

¹⁴¹ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 131

¹⁴² Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 132

4.3.1 Noen nytestamentlige apokryfer

Jakobs Protevangelium¹⁴³

Det har naturlig nok vært betydelig interesse for Jesu barndom og hans familieforhold. Generelt sett gjelder det ikke bare religionsstiftere, men alle ledende personer i et miljø. Skriftet har hatt flere navn, men det latinske navnet som det bærer i dag vant fram på 1600-tallet. "Proto" betyr før og antyder at innholdet ligger forut for de kanoniske evangeliene. Skriftet kombinerer elementer fra både Lukas og Matteus, her er fem eksempler¹⁴⁴:

- 1 Englenes bud til Maria og hennes besøk hos Elisabet (11:1-12:7 jfr. Luk 1:26-56)
- 2 Josefs dilemma over Maria (14:1-8 jfr. Matt 1:18-25)
- 3 Reisen til Betlehem på Augustus' bud om mantall (17:1-5 jfr. Luk 2:1-7)
- 4 Astrologenes besøk (21:1-12 jfr. Matt 2:1-12)
- 5 Herodes' drap av guttebarn (22:1-2 jfr. Matt 2:16-18)

Dette er et av barndomsevangeliene som er skrevet ca år 150 og forteller om Jesu mor, Maria. Det handler videre om hennes liv, oppvekst og Jesu fødsel. Vi får vite navnene på hennes foreldre, og en forklaring på hvordan Jesus hadde søsken på tross av at Maria var jomfru også etter Jesu fødsel. Forklaringen er at Josef var enkemann og hadde barn fra dette ekteskapet. Grunnen til at dette skriftet ikke ble innlemmet i Det nye testamente var at man ikke fant at det var skrevet av Jakob. Likevel ble skriftet inspirasjon til erklæringen av Maria som *theotokos*, "gudedefødersken". Skriftet er nysgjerrig på hvordan det gikk til med Jesu fødsel og det ekstraordinære ved denne.

Bartholomeus-evangeliet¹⁴⁵

Dette evangeliet er fra det andre til tredje århundre, Bartholomeus spør Jesus hva han gjorde under sitt opphold i dødsriket. Han får utførlig svar og innsikt fra Jesus på dette, og skriftet kan i så måte regnes som en åpenbaringsdialog. Skriftet forteller at Jesus forlater korset for å seire over djevelen i dødsriket, for så å vende tilbake til korset (1:9,20). Skriftet forteller videre om hvordan Beliar (Satan) ble kastet ut av englenes selskap i himmelen, og om fiendskapet med menneskeheten¹⁴⁶. Bartholomeus får åpenbart hemmeligheter, og får beskjed

¹⁴³ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 132

¹⁴⁴ Verdens Hellige Skrifter, *Apokryfe Evangelier*, Bokklubbene 2001, s LI

¹⁴⁵ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 133

¹⁴⁶ Verdens Hellige Skrifter, *Apokryfe Evangelier*, s LX

om at han skal holde dem skjult for dem som ikke kan forstå dem (4:66-68). På 300-tallet advarer kirkefaderen Hieronymus mot skriftet og omtaler det som heretisk.

Nikodemus-evangeliet¹⁴⁷

Dette evangeliet har sin opprinnelse så sent som det sjette århundre, og var relativt utbredt i middelalderen. Ofte fungerte det som kilde til gralsfortellingene, som blant annet forteller om Josef fra Arimatea som samlet opp blod fra Jesus da han ble tatt ned fra korset. Skriftet forteller om vitnesbyrd fra Pilatus og øversteprestens sønner under lidelseshandlingen som Jesus gjennomgikk. Her supplerer skriftet de kanoniske skriftene. Siste delen av skriftet som omhandler nedstigningen, er et av de første latinske skrifter som ble oversatt til gammelnorsk. Denne delen er kanskje den viktigste i skriftet. Jesus bryter inn i dødsriket (Hades) og overvinner Djevelen. I dødsriket tar alle de rettferdige fra Det gamle testamente imot ham og hyller ham. Seieren over Djevelen gir oppreisning til alle de rettferdige som får nytt liv og er i så måte aspekter ved kristendomsforståelsen i senantikken og middelalderen. Jesu seier over underverdenens makter gav håp for egen skjebne og redning fra verdensdommen. Skriftet var populært i middelalderen, kanskje en av grunnene var at det var pedagogisk i forhold til å framstille teologiske standpunkt. Forfatterskapet er blant kirkefedrene funnet å være tvilsomt.

Peters-evangeliet¹⁴⁸

Dette evangeliet er fra andre halvdel av det andre århundre og er ufullstendig bevart. Det gjør at det er vanskelig å bedømme sjanger og stil. I innhold beskrives Jesu død, begravelse og oppstandelse. I motsetning til de synoptiske evangelier er hele folket vitne til oppstandelsen, hvor Jesus ledsages ut av graven av to engler så store at hodet når himmelen. Jesus selv har kosmiske dimensjoner med et hode som rager over himmelen. Skriftet fraskriver Jesus smerter ved sitatet: *”han tidde som om han ikke hadde kjent noen smerte”*. Det er denne fornektelse av Jesu menneskelige egenskaper som blant annet biskopen i Antiokia, Serapion, reagerer på. Samtidig som det ikke stemmer overens med tradisjonen som menigheten i Antiokia hadde fra Peter. Forfatterskapet er tvilsomt med tanke på linjer tilbake til Peter.

Apostelbrevet¹⁴⁹

Dette skriftet er fra midten av det andre århundret og inneholder en gjengivelse av undervisning gitt av Jesus etter oppstandelsen. Dialogen foregår på den måten at disiplene spør og Jesus svarer. Dette var den sjangeren gnostikerne ofte benyttet, og i slike dialoger skal

¹⁴⁷ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 133

¹⁴⁸ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 133-134

¹⁴⁹ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 134

Jesus angivelig ha meddelt hemmelig kunnskap. En kunnskap eller visdom som han ikke åpenbarte i sine offentlige taler.

Paulus-aktene¹⁵⁰

Dette skriftet handler om det som hendte med Paulus der Apostlenes Gjerninger slutter, og er trolig skrevet i midten av det andre århundre. En av Paulus' kvinnelige disipler blir beskrevet, og hennes navn er Thekla. Skriftet ble relativt populært, og det oppstod en Thekla-kult i Lilleasia. Det ble senere avslørt at forfatteren var en presbyter innen kirken, og han ble avsatt fra sitt embete. Innholdet var for så vidt teologisk ortodoks, men det var ikke populært å skrive med ukjent forfatterskap.

Peters-aktene¹⁵¹

Skriftet er mest sannsynlig skrevet på slutten av det andre århundre, og forteller om Peter når han forsvinner ut av Apostlenes Gjerninger ”og drog til et annet sted”(Apg 12,17). Det fortelles om hvordan Peter grunnlegger menigheten i Roma, og hvordan trollmannen Simon forfører den. Peter reiser tilbake til Roma og bekjemper Simon; og rydder slik opp i vanskelighetene. Skriftet forteller om Peters martyrium og hvordan han ble korsfestet med hodet ned. Innholdsmessig et helt ortodoks teologisk sett, men ukjent forfatter og for sent skrevet til å bli kanonisk.

Thomas-aktene¹⁵²

Dette skriftet er skrevet i det andre til tredje århundre. Skriftet stammer fra kirken i Syria og har et sterkt fokus på det asketiske liv. Det forkynner mot ekteskapet, og for sølibatet.

Andreas-aktene¹⁵³

Er skrevet senere enn Thomas-aktene, og har et tydelig gnostisk innhold. Det ble fort omtalt som heretisk av kirkefedrene.

4.3.2 De apokryfe skriftene funnet i Nag Hammadi 1945

En særlig skriftsamling som fortjener en nærmere behandling er skriftene som ble funnet i Egypt omtrent på samme tid som dødehavsrullene. Det var to egyptere som var ute og arbeidet med jorden da de fant en krukke som viste seg å inneholde noen gamle skrifter. Etter litt fram og tilbake havnet skriftene i forskernes hender, og skriftene vekket stor interesse. Vi

¹⁵⁰ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 134

¹⁵¹ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 135

¹⁵² Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 135

¹⁵³ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 135

skal se på noen av de tekstene som ble funnet i Egypt, Nag Hammadi i 1945. Jeg vil starte med å presentere noen apokryfe skrifter fra denne samlingen. Videre vil jeg behandle mer utfyllende det mest omstridte og populære apokryfe skriftet, Thomasevangeliet. Noen forskere mener at dette skriftet i alder og betydning kan måle seg med de kanoniske. Det er også forskere som mener at det burde være med i Det nye testamente, og at det muligens er mer autentisk enn de synoptiske evangeliene. Forskeren Helmut Koester i USA er en av dem som mener dette.

Jakobs-apokryfen¹⁵⁴

Dateringen av dette skriftet ligger vanligvis på 200- til 300-tallet. I dette skriftet taler Jesus med sin bror Jakob og disippelen Peter. Han åpenbarer for dem den skjulte kunnskap om de lignelser han talte om offentlig før sin død. Jesus bebreider dem for å holde ham fast, fordi han vil dra tilbake til sin Far. Jesus lar disse to være de utvalgte som skal bringe kunnskapen videre til de andre apostlene, og dem videre til menneskene. Skriftet inneholder flere indikasjoner på ord hos synoptikerne og Paulus-sitater. Det viser hvordan gnostiske kristne forholdt seg positiv til de kanoniske skriftene, men med sine egne oppfatninger og supplement.

Jakobs andre apokalypse¹⁵⁵

Datering fra 200- til 300-tallet, skriftet har hentydninger til synoptikerne med sine tolkninger. Mener Paulus taler om visdom som er skjult når han snakker om ”denne verdens herskere” i 1 Kor 2,6-8.

Johannes-apokryfen¹⁵⁶

Dette er en dialog der Jesus underviser Johannes om hele det kosmiske skapelses- og frelsesdrama. Dette innhold passer bra med den gnostiske læren som Ireneus går imot i år 185.

Kjemperen Thomas' bok¹⁵⁷

Her er det disippelen Judas Thomas som får gnostisk undervisning av Jesus, i tidsrommet mellom Jesus oppstandelse og himmelfart. Dateringen er vanligvis fra 200 til 250 og trolig fra Syria.

¹⁵⁴ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 182

¹⁵⁵ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 182

¹⁵⁶ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 183

¹⁵⁷ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 183

Thomasevangeliet¹⁵⁸

Innledningsvis vil jeg nevne noen viktige moment i bakgrunnen for den videre behandlingen av Thomasevangeliet. Det synoptiske problem handler om hvordan vi kommer til rette med ulikhetene mellom de synoptiske evangeliene i Det nye testamente, og hvordan vi skal forklare forholdet mellom disse. Det er et komplisert problem som forskerne har funnet en foreløpig løsning på. Dette fører oss videre inn på Q-kilden, og slutten på 1800-tallet. Da lanserte forskeren Heinrich Julius Holtzmann den såkalte "to-kilde-hypotesen", med en ny kilde kalt "Logia-kilden". Denne fikk senere navnet Q, etter det tyske ordet for kilde (Quelle). Q er den kilden som Matteus og Lukas benytter sammen med Markus. Q-kilden er det fellestoffet hos Matteus og Lukas som de ikke har hentet fra Markus. Q-kilden omtales av enkelte forskere som det første evangelium. Det er viktig å understreke at Q-kilden er en hypotetisk størrelse. Den foreligger kun gjennom moderne forskeres rekonstruksjon, altså er ingen skriftlige dokumenter funnet. Det kan tenkes at Q-kilden kan ha vært en muntlig kilde. Denne "to-kilde-hypotesen" betraktes av flere forskere som en brukbar arbeidshypotese for å forklare det synoptiske problem inntil videre. Den har god forklaringskraft på noen områder, men på andre områder ikke. Jeg kan ikke gå dypere inn i dette nå, så det får være et kort omriss av et problem med betydelig kompleksitet.

Etter forskeren Helmut Koester har det oppstått en retning innen forskningen som en ofte refererer til som Koester-skolen. Hans poeng er at noen ord i Thomasevangeliet er eldre enn Q-kilden og dermed mer opprinnelig enn synoptikerne. Den danske forskeren Søren Giversen deler hans oppfatning og anliggende.

Når det gjelder Q-kilden er det flere forskere som mener at dette er den eldste og mest opprinnelige kilden til den historiske Jesus. I dette miljø er trenden at Jesus beskrives som en omreisende filosof og vismann, altså har han ikke noen rolle som Frelser eller Herre. Det hevdes at det er tre lag i Q-kilden, og vi får høre om en Q-menighet fra 40-50-tallet etter Kristus, som skal representere en opprinnelig kristendomsform. Burton L. Mack er en av forskerne som forfekter dette gjennom sin forskning. Poenget er følgende: Når flere forskere stiller spørsmålsteget ved hvor mye vi kan konkludere av en kilde vi nesten ikke kjenner, som vil være beskrivende for Q-kilden, får vi vite at Q-kilden bekreftes av en uavhengig kilde som heter Thomasevangeliet. Et viktig anliggende blir da om Thomasevangeliet bekrefter et eldre lag av Q-kilden, og om Q-menigheten er den opprinnelige kristendomsform. I så tilfelle gir dette Thomasevangeliet betydelig viktighet og relevans.

¹⁵⁸ Oskar Skarsaune, *Den ukjente Jesus*, s 139

Dette som jeg nå har presentert kort er ment som en begrepsforklaring og bakgrunn for behandlingen av Thomasevangeliet. Det synoptiske problem, Q-kilden og Koester-skolen er store komplekse områder som jeg av plasshensyn ikke kan behandle inngående her.

Når det gjelder datering av Thomasevangeliet er det lansert mange forslag. Forskeren Helmut Koester mener at det er samlet i år 140, men at dets eldste deler er fra perioden 50-100¹⁵⁹.

Dette skal jeg komme tilbake til. Andre forskere mener av flere grunner, at det mest sannsynlig er skrevet i det andre århundrets andre halvdel (år 150-200) for den greske versjonen, og en koptisk versjon oversatt noe senere¹⁶⁰. Hovedgrunnen er at Thomasevangeliet med sikkerhet viser kjennskap til synoptikerne, og synes påvirket av dem. For det andre gjør Thomasevangeliet en harmonisering av synoptikerne, som var utbredt i årene 150 og utover¹⁶¹. På dette grunnlag synes det lite sannsynlig at det kan være skrevet tidligere enn dette. Denne argumentasjon er ikke tvingende bevis for at Thomasevangeliet ikke kan være skrevet tidligere. Men bevisbyrden for dette mener jeg ligger hos dem som hevder at så er tilfelle, og ikke hos dem som ser det som lite sannsynlig.

Forskere tilknyttet Koester-skolen vil hevde at Thomasevangeliet har utviklet seg som en ”flytende” tekst over lang tid, som jeg har indikert over. De hevder at de senere tillegg og bearbeidelser kan være så sene som fra 300-tallet, og de tidlige rundt 100-tallet. Dermed argumenteres det for at Thomasevangeliet er fra ca år 100, eller tidligere¹⁶². Dette er en helt uvanlig måte å datere skrifter på, både innen kirkehistorie og innen sekulær historie. Det vanlige er å datere et skrift etter dets yngste bestanddeler. Om en skulle benyttet samme metode ved datering av de synoptiske evangeliene, ville vi havnet på rundt 30-tallet for Matteusevangeliets vedkommende.

Når det gjelder innholdet i Thomasevangeliet, er det en samling av Jesusord, som moderne forskere kaller for ”logier” eller korte utsagn fra Jesus. Disse er inndelt og nummerert til 114 utsagn fra Jesu munn. Disse utsagnene inndeles i noen hovedgrupper¹⁶³:

A Ord som er svært lik utsagn vi finner i de synoptiske evangeliene.

(9,10,20,26,31,32,33,34,35,41,44,45,46,47,54,55,57,63,64,65,66,71,72,73,76,86,90,94, 96,99)

¹⁵⁹ Elaine Pagels, *De Gnostiske Evangelier*, Lille måne 2007, s 17

¹⁶⁰ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 185

¹⁶¹ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 185

¹⁶² Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 184

¹⁶³ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 155

B Ord som ligner synoptiske ord, uten klar gnostisk tendens.

(8,12,25,36,48,58,95,97,98,102,103)

C Ord av synoptisk type som er blitt omformet i gnostisk retning.

(2,3,4,5,6,8,14,16,21,22,24,38,39,42,51,62,68,69,71,78,79,89,90,91,92,93,100,101,104,106,107,109,113)

D Ord uten bakgrunn i de synoptiske evangelier og med rent gnostisk innhold.

(1,7,11,12,13,15,18,19,22,23,27,28,29,30,37,40,42,49,50,52,53,56,59,60,61,67,70,74,75,77,80,81,82,83,84,85,87,88,105,106,108,110,111,112,114)

E Evangeliet inneholder et mulig Paulus-sitat i Jesu munn. (17)

I Thomasevangeliet står ikke Jesus i noen sentral frelsesrolle, og han settes ikke inn i noen sentral historisk sammenheng med Israel. Det trekkes ingen linjer tilbake til Det gamle testamente, og han omtales ikke som Messias. Over halvparten av logiene har paralleller i de synoptiske evangeliene og disse skal angivelig være mer opprinnelig enn de synoptiske, ifølge forskerne i Koester-skolen. Det vil ikke la seg gjøre å besvare dette i detalj innen for rammen av denne oppgaven, men la meg kort ta noen hovedlinjer. I korthet er Koester-skolens hypotese relativt komplisert, der de på den ene siden mener at Thomasevangeliet er påvirket av synoptikerne, men at det i sin eldre versjon var avhengig av Q og andre før-kanoniske kilder. Thomasevangeliet var altså først i sine eldre stadier påvirket av Q-kilden, og først senere har det blitt påvirket av synoptikerne. Selv forsvarerne av skriftet ser at det blir vanskelig å argumentere for at skriftet er uavhengig av de synoptiske. Det er en allmenn oppfatning i vitenskapen at en skal foretrekke den enkleste hypotesen. I motsetning til dette prinsippet virker denne argumentasjonen unødvendig komplisert.

En bok, skrevet av Svein Woje og Kari Klepp, *Jesus døde ikke på korset: Urevangeliet Q.*, hevder at Jesus reiste til India og ble påvirket av buddhismen. Alternativt at buddhistmunker kom til Alexandria og kanskje til Israel. De bygger på en bok skrevet av Holger Kersten, *Jesus lived in India: His Unknown Life Before and After The Crucifixion*. I følge denne boken var ikke Jesus vanlig jøde, han var religiøst sett buddhist. Som ung drog han til India og videre til Tibet. Han ble overbevist om buddhistisk lære, og vendte tilbake til Israel og formidlet dette. Dette skal være et argument for at det i Thomasevangeliet foreligger buddhistiske uttalelser fra Jesus i autentisk form. I 1995 prøver Holger Kersten og Elmar

Gruber på et kamuflert tilbaketog ved en ny bok, *The Original Jesus: The Buddhist Sources of Christianity*. Denne handler om at buddhistmunker kom til Alexandria istedenfor at Jesus skulle ha tilbrakt sine unge år i Østen. De holder fast ved at Jesus fikk undervisning i buddhistisk religion, men denne gang i Egypt. Om dette sier Oskar Skarsaune følgende:

*”Så vidt jeg vet, har ingen ledende forskere på området blitt overbevist om at buddhismen hadde noen avgjørende betydning for vanlig jødedom på Jesu tid, eller at Jesus selv skilte seg fra andre jøder ved å være mer påvirket av buddhismen enn dem”.*¹⁶⁴

Jeg kan slutte meg til dette og si at de foregående teorier mangler ethvert holdbart vitenskapelig grunnlag i sin argumentasjon. Thomasevangeliet trekker flere av Jesu ord ut av den fortellende sammenhengen som de har hos synoptikerne, noe som gjør enkelte av dem helt uforståelige. Koester-skolen mener dette er det opprinnelige, og at synoptikerne har bearbeidet dette ved en senere anledning. De mener videre at det er en sammenheng mellom Q og Thomasevangeliet, og at disse bekrefter hverandre. Til dette er det å vise til at Koester-skolen og dens tilhengere er i betydelig mindretall.

Når det gjelder hva nytt Thomasevangeliet har tilført oss av informasjon som gir et rikere bilde av Jesus, eller fører oss nærmere den ”historiske” Jesus, er det dessverre ikke mye.

Oskar Skarsaune skriver:

*”Når det kommer til stykket, mener Jesus-seminaret likevel at Thomasevangeliet ikke inneholder ett eneste sikkert ekte Jesus-ord utover de vi allerede har i de synoptiske evangeliene. I kategorien ”kanskje ekte” har de bare funnet to korte ord hos Thomas som ikke finnes hos synoptikerne, og dette under tvil i gruppen”*¹⁶⁵.

Etter all god omtale av Thomasevangeliet kommer dens varmeste forsvarere altså til at det kanskje er to ord som under tvil kan være autentiske Jesusord. Dette høres ut som et tvilsomt prosjekt, og mangelen på gode verifiserbare argumenter er dessverre blitt en gjenganger blant skriftets beskyttere.

Når det gjelder hvorvidt Thomasevangeliet er gnostisk eller ikke kommer det an på hvor stram definisjon en skal legge til grunn. Det har vært en livlig debatt om bruken av denne

¹⁶⁴ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 190

¹⁶⁵ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 192

termen. Flere forskere mener at det er flere av ordene i Thomasevangeliet som klinger svært gnostisk, og at det da ikke er noen grunn til ikke å kalle dem det¹⁶⁶. Mange har lurt på hvorfor flere forskere så høyt verdsetter Thomasevangeliet når det er så mange vanskeligheter i forbindelse med det. Jeg kan nevne minst tre forhold som er vanskelige; tvilsomt forfatterskap, mest sannsynlig datering lang tid etter de synoptiske og avhengighet av dem, bringer intet nytt utover de ord vi allerede har fra synoptikerne. Hva er det som da gjør at det er så interessant og verdifullt? Oskar Skarsaune mener følgende:

*”Når Thomasevangeliet verdsettes av mange forskere, er det ikke fordi de regner dets gnostiske ord som ord som stammer fra Jesus. De verdsetter evangeliet som vitnesbyrd om en alternativ kristendomsform, som forskerne på det personlige plan har stor sympati for”*¹⁶⁷.

Spørsmålet er om det er dette som er sakens kjerne. At en personlig har så sansen for en alternativ kristendomsform, at en bare må finne argumenter for å få det til å gå opp. Derfor er det viktig å få til en tidlig datering, og at den er gjensidig bekreftende til Q, og at den har en uavhengighet fra synoptikerne. Problemet er bare at det er vanskelig å få akademiske krumspring til å se troverdig ut, i tillegg vet vi at personlig smak ikke kan avgjøre historiske spørsmål. Det er helt i orden å ha et annet standpunkt enn flertallet i academia, men en må levere troverdige argumenter som kan etterprøves av andre. Det er ikke tilfelle slik saken står i dag, slik majoriteten av forskerne vurderer det.

4.3.3 Oppsummering

De apokryfe skriftene fyller ofte ut områder som Det nye testamente er taus om. Slik sett er det ikke vanskelig å forstå hvorfor de ble skrevet. Det er ofte frustrerende at det er åpne områder i de kanoniske skrifter som vi ikke får vite noe om. Synoptikerne gir oss for eksempel ikke innblikk i perioden mellom Jesu oppstandelse og hans himmelfart, vi får bare vite at han underviste disiplene. Det er faktisk litt påfallende at vi ikke får høre noe om innholdet i hans undervisning av disiplene. En plausibel forklaring kan være at Det nye testamentets forfattere ikke hadde troverdige kilder til dette. Samtidig er det litt rart, siden disipler er kilder til evangeliene og var øyenvitner.

¹⁶⁶ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 193

¹⁶⁷ Oskar Skarsaune, *Den Ukjente Jesus*, s 193

Kirkens holdning til de nytestamentlige apokryfer var ambivalent og er det fremdeles. Mange av motivene og inspirasjonen i kirkekunsten er hentet fra de apokryfe kildene. Vi møter tidvis legender om Jesus og disiplene i den kirkelige tradisjonen, som er hentet fra disse skriftene.

Den katolske kirke har for eksempel et rikt legendearkiv av informasjon som har sitt utspring i disse skriftene. Noen fellestrekk for Nag Hammadi-tekstene er at de er dialoger mellom Jesus og hans disipler. Et annet er den gnostiske tendensen som ligger i disse tekstene.

Paulus skrev brev til menighetene som han hadde grunnlagt for å rettlede dem og undervise dem om den kristne tro. Han har med stor sikkerhet skrevet flere brev enn de som har kommet med i Det nye testamente. Indikasjoner på dette får vi i 1 Kor 5,9 der han henviser til et tidligere brev han har skrevet, angivelig før 1 Korinterbrev. I 1 Kor 7,1 henviser han til et brev som korintermenigheten har skrevet til ham, og han svarer på det. I 2 Kor 3,1 kan det se ut som det er andre enn Paulus som har sendt brev til menigheten, noen avsendere Paulus ikke anerkjenner. I Kolosserbrevet 4,16 ber Paulus om at hans brev må leses opp for alle i menigheten, ikke bare dem som er interessert. Vi ser av dette at brev var viktige for menigheten i veiledning om tro og virke. Videre ser vi at det allerede var ulike røster. Det forsterker de tidlige kristnes avgjørende vekt på den apostoliske tradisjonen som et kriterium for autoritet. Paulus skrev brev til Tessalonikerne som vanligvis dateres til år 51-52 etter Kristus. Det betyr at det allerede tidlig var skriftlige nedtegninger av Jesus-tradisjonen, parallelt med den muntlige apostoliske Jesus-tradisjonen.

Som vi tidligere har vært inne på, ble skrifter tidlig lest opp i gudstjenestene og ble en del av liturgien. Dette var en viktig anerkjennelse for skrifter, for da fikk den en naturlig autoritet for de troende som deltok på gudstjenesten.

Vi vet at de 27 skriftene som vi i dag kjenner fra Det nye testamente blir listet opp og argumentert for av Athanasius på 300-tallet. Han argumenterer for dette i sitt årlige pastoralbrev til kirkene i Egypt. Men som vi tidligere har vist, vet vi med betydelig sikkerhet at disse skriftene hver for seg har hatt autoritet i kraft av en verifiserbar linje med tanke på apostolisk forfatterskap. Ikke at alle direkte er ført i pennen av apostler, men at linjen er synlig og identifiserbar.

5 Ulike oppfatninger med større eller mindre basis i materiale

5.1 Alternative oppfatninger om kanonprosessen

Det har versert flere alternative oppfatninger om både den historiske prosessen som resulterte i en kanon med de 27 skriftene i Det nye testamente, og om disse skrftenes framstilling av

Jesus Kristus. Noen av disse oppfatninger har en sterkere vitenskapelig profil enn andre som grenser til å være mer spekulative i sin framstilling. Jeg vil kort presentere noen av disse alternative oppfatningene. Einar Thomassen er en forsker som hevder at;

”det fantst en rik flora av apostolisk litteratur på Jesu tid” og ”at Bibelen er eit resultat av ein fleire hundre år lang historisk prosess, som involverer hard maktkamp og sterk religiøs intoleranse”¹⁶⁸.

Forfatteren Dan Brown hevder i likhet med Thomassen at tusenvis av tilhengere skrev ned historien om Jesus og at dette resulterte i 80 evangelier¹⁶⁹. Det stemmer at Bibelen er et resultat av en historisk prosess over flere år. Likevel synes påstanden om en prosess over flere hundre år noe unyansert. I hovedsak rår en konsensus i kirken om sentrale skrifter allerede på midten av det andre århundre. Dette kan neppe omtales som spesielt lang tid i et historisk perspektiv, vel vitende om at det var diskusjon rundt enkelt skrifter i flere år etter dette. Det stemmer ikke at det fantes en rik flora av apostolisk litteratur på Jesu tid. Jesu tid må nødvendigvis avgrenses til den tiden han levde, men om vi utvider denne til å gjelde hele det første århundret stemmer det fremdeles ikke. Jeg har tidligere vist argumenter for at kanonprosessen ikke var en prosess der det forelå mange skrifter som det ble gjort et utvalg fra. Nei, prosessen gikk i motsatt retning fra få skrifter til senere å bli utvidet til å inkludere flere, etter klare kanonkriterier.

Den rike flora av såkalt apostolisk litteratur oppstod på et senere tidspunkt fra ca år 150 og utover. Jeg har tidligere redegjort for et utvalg av de mest sentrale apokryfe og pseudoepigrafe skrifter. Til disse skriftene er det to forhold som i hovedsak er viktig å kommentere. For det første er de forfattet for sent til å være troverdige kilder til den historiske Jesus, og for det andre har de ikke et apostolisk forfatterskap, slik kirkefedrene vurderte dem. Med apostolisk forfatterskap er det tilstrekkelig å stå i forbindelse med øyenvitner til hendelsene. De apokryfe skriftene kan være nyttig å lese i flere henseende, men kan altså ikke være en troverdig historisk kilde til Jesus Kristus.

Noen forskere prøver iherdig å tidligdatere enkelte apokryfe skrifter, som for eksempel Thomasevangeliet, med den hensikt at det skal være mer opprinnelig som kilde til Jesus enn

¹⁶⁸ Jan Zahl, ”Korleis blei Bibelen til?” Foredrag av Einar Thomassen gjengitt i Stavanger Aftenblad, 21 Aug 2008

¹⁶⁹ Dan Brown, *Da Vinci-Koden*, Bazar Forlag 2005, s 256

noe annet skrift. Disse forsøk er ikke spesielt imponerende, og det store flertall av forskerne deler ikke denne oppfatning.

Når det gjelder maktkamp har det, historisk sett, ofte vært utfordringer i kirken som har skapt slike tendenser og situasjoner. Vi får tidlig høre om uenigheter i menighetene, blant annet fra apostelgjerningene. Maktkamp er intet nytt fenomen i så måte, heller ikke i kirken. Men at maktkamp i kirken skulle være mer utbredt enn ellers i samfunnet eller et bevisst verktøy hos kirkefedrene, har vi ikke gode argumenter for å hevde.

Når det gjelder intoleranse vil jeg være uenig med Thomassen av flere grunner. For det første vet vi at flere av kirkefedrene benyttet flere skrifter enn de som kom med i Det nye testamente, altså apokryfe skrifter. Disse skriftene er tatt i betraktning og vurdert av kirkefedrene. For det andre ble det av kirkelederen Tatian laget en evangelieharmonie (Diatessaron) som skulle gjøre det enklere for kirken i forhold til det faktum at det var betydelig diskrepans mellom skriftene som kom med i kanon. Det var det betydelige mangfold i det apostoliske vitnesbyrdet som skapte usikkerhet. Kirken forkastet en slik evangelieharmonie og valgte å leve med de utfordringer som ligger mellom de fire kanoniske evangeliene. Forskerne uttrykker ofte denne utfordring som det synoptiske problem. For det tredje viser kanonkriteriene at kirkefedrene ikke godtok hva som helst, men gjorde et betydelig kritisk arbeid for å sjekke opp i de historiske forhold rundt skriftene som skulle gis kanonisk status.

De forhold som jeg ovenfor har belyst mener jeg tilbakeviser at det var betydelig grad av intoleranse blant kirkefedrene. Faktiske mener jeg at dette viser det motsatte; at de var i stand til å leve med en betydelig grad av mangfold i det apostoliske vitnesbyrdet. At de var nødt til å foreta visse avgrensinger er helt naturlig, og viser bare at de tok det lederskapet som kirken hadde satt dem til å forvalte. Oldkirkens ledere måtte gjøre et utvalg av skrifter når de arbeidet med hvilke skrifter som skulle være normerende for kirken og skulle leses offentlig i gudstjenesten. Dette utvalget ble gjort ut fra kriterier som vi allerede har sett på. De skriftene som er bevart for oss fra det første århundret, er altså et slikt utvalg som hadde apostolisk forfatterskap og representerte den forkynnelse fra apostlene som de kjente. Innholdet i flere apokryfe skrifter er helt ortodoks, men dette er i det alt vesentlige allerede gjengitt i de fire kanoniske evangeliene.

Det har med jevne mellomrom både i mediene og i bøker blitt gitt en framstilling om at det var keiser Konstantin som bestemte hvilke skrifter som skulle være med i Det nye testamente. Ved flere anledninger blir denne teorien overbevisende framstilt. Mange lurar på om dette har solide historiske argumenter bak seg, slik som det blir hevdet. Dan Brown er en av forfatterne

som gir en framstilling om at det er Konstantin som står bak Bibelen¹⁷⁰. Videre presenterer han kirkemøte i Nikea 325 der dette skulle ha blitt bestemt av Konstantin, og at han skal ha samlet inn og brent de skrifter som ikke kom med. Dan Brown bygger på en annen bok som heter *Hellig blod, Hellig Gral* som hevder at Konstantins forgjenger keiser Diokletian gjorde dette. Videre at det var Konstantin som ryddet opp og forfattet nye Bibler der han redigerte dem slik de ortodokse ønsket¹⁷¹. På grunn av dette skal det ikke eksistere skrifter som vi kjenner i dag fra årene før 300-tallet. Dette er ikke riktig, og det kan med gode argumenter tilbakevises. For det første handlet ikke kirkemøtet i Nikea i år 325 om hvilke skrifter som skulle være med i Det nye testamente, men om hvordan Jesu natur skulle forstås. Om han var av samme vesen som Faderen og hvordan teologien rundt Jesu person skulle være å forstå. Derfor ble det på kirkemøter i denne perioden stor oppmerksomhet rundt formuleringene om Sønneren i trosbekjennelsene. For det andre er det riktig at keiser Diokletian forlangte hellige skrifter utlevert, men dette fikk han ikke i noen stor utstrekning, og særlig ikke i Roma der forfølgelsen var av det mildere slaget. Mesteparten av skriftene ble gjemt unna, og keiseren fikk aldri fingrene sine i dem. At vi i dag ikke kjenner skrifter som er eldre enn 300-tallet er ikke riktig; håndskriftene P45 og P46 er datert til ca år 200-250, P66 dateres til ca år 200, håndskriftet P75 dateres til årene 175-225, og P52 dateres til årene rundt 125. Dette er bare et lite utdrag, og til påstandene som er fremsatt over kan det konstateres at de ikke stemmer. Det er ingen historiske argumenter for at keiser Konstantin har hatt noe med avgrensingen av Det nye testamente å gjøre. Riktignok bekostet han 50 praktbibler til bruk i kirker han ville bygge i Konstantinopel, men innholdet i dem var ikke hans sak. Det er mer sannsynlig at Konstantin var opptatt av kirken som et redskap for fred i riket enn at han hadde noen overdreven egeninteresse i religionens innhold. Fred i riket var avgjørende for å holde det sammen og for at hans regjeringstid skulle være vellykket. Trolig var Konstantin mer opptatt av sitt eget renommé som keiser, og kirken kunne være en viktig brikke i et slikt henseende. Jeg skal selvsagt ikke sitte i ettertid og bedømme keiserens personlige tro, men det er sannsynlig at kirken hadde en rolle i å holde riket sammen.

5.2 Ble skriftene endret med skjult agenda

Bart D. Ehrman er en forsker som i likhet med Thomassen mener at avgrensing av Det nye testamente var en maktstyrt prosess med tilsiktede endringer gjort av representanter av den ortodokse gruppering. Han hevder at kristne var uenig om det var én eller flere guder. Én Gud

¹⁷⁰ Dan Brown, *Da Vinci-Koden*, s 257

¹⁷¹ Michael Baigent, *Hellig Blod, Hellig Gral*, Bazar Forlag 2005, s 403-404

for Det gamle testamente (en vredens gud) og én gud for Det nye testamente (en nådens gud). Ehrman hevder videre at:

Det nye testamente vokste frem av disse konfliktene om Gud (eller gudene), da en gruppe troende vant flere konvertitter enn alle de andre og bestemte hvilke bøker som skulle være med i skriftpkanon¹⁷².

Dette er en misvisende framstilling som det ikke er mange gode argumenter for. Det er riktig at for eksempel Markion kan passe inn i denne beskrivelsen og at han hadde tilhengere blant kirkefolket. Men dette anliggende ble det fra flertallet i kirken tatt et solid oppgjør med. Det var en utbredt enighet om at den treenige Gud er én. Tanken om flere guder ble kategorisk avvist i kirken. Framstillingen gir inntrykk av at det var to sider som kjempet om flest konvertitter, og den som vant avgjorde kanons avgrensing. Dette stemmer ikke, og kirken gav kanonisk status til skrifter etter strenge kanonkriterier. Det stemmer heller ikke med den historiske prosessen som vi kan se konturene av. Ehrman tegner et dystert bilde av kanonprosessen med politisk og religiøs maktinnflytelse på dem som kopierte tekstene. På denne måten ble det gjort store tilsiktede endringer i tekstene som gjør at vi i dag ikke har mulighet til å rekonstruere Jesu opprinnelige ord.

Ehrman gjør store poeng av feil og endringer i tekstene som han mener er gjort med overlegg. Bibelforskerne er vel kjent med feil i tekstgrunnlaget og det er faktisk forventet når en tar i betraktning at skrifter ble kopiert for hånd. Når det er sagt, er det viktig å gi et innblikk i hva disse feilene består i. Det er enighet blant forskere at feilene vi finner i tekstgrunnlaget til Det nye testamente er ortografiske og stilistiske variasjoner som ikke har stor betydning for meningsinnholdet. En utbredt feil som ofte oppstår ved kopiering av greske tekster for hånd er periblepsis som er forårsaket av homoeoteleuton. Dette er at en skriver ”hopper” over en linje når en setning ender på samme ord eller bokstav. Et slikt øyehopp fører til at han mister ordene imellom og det blir en feil i den kopierte teksten. Saken er den at som regel er meningsinnholdet det samme, men det klinger rart fordi noen ord mangler i teksten. Bart Ehrman mener at mange av disse feilene er bevisste feil som er ment til å endre innholdet i tekstgrunnlaget til Bibelen. Hans konklusjoner blir fatale om de skulle være riktige, men flertallet blant bibelforskerne mener at de fleste av feilene lar seg naturlig forklare, og at det konspiratoriske bilde av kanonprosessen ikke har vesentlig historisk hold i seg.

¹⁷² Bart D. Ehrman, *Jesus Feilsitert*, Papp Forlag 2005, s 148

Bart Ehrman er en kirkekritisk forsker som har jobbet mye med kirkens historie og alternative tolkninger av Jesus. I sin bok om Dan Browns *Da Vinci-koden* sier han følgende:

*“De eldste og beste kildene vi har til å vite noe om Jesu liv, er - i motsetning til det Leigh Teabing (en oppdiktet figur i Da Vinci-koden) antyder - de fire evangeliene i Det nye testamente. Dette synet deles av alle seriøse historikere som forsker på antikken, fra evangelikale kristne til hardbarkedete ateister”*¹⁷³

Også han kommer til at de eldste og beste kildene til å vite noe om Jesu liv er de fire evangeliene i Det nye testamente. Videre underbygger han at dette synet er utbredt og deles av mange forskere uavhengig av trostilknytning. Bibelens skrifter har gjennom mange hundreår vært utsatt for massiv forskning og etterretning. Få historiske skrifter har blitt behandlet mer grundig og inngående enn de kanoniske skrifter. De kanoniske skriftene viser at de tåler å bli analysert og testet, mye fordi de har en solid teksthistorie som viser seg å være troverdig og ekte.

6 Sammenheng og en aktualiserende refleksjon

6.1 Sammenheng

Som jeg innledningsvis signaliserte er denne redegjørelsen en kritisk vurdering av flere framstillinger av den dannelsesprosess som resulterte i kanonisering av de 27 nytestamentlige skrifter. Videre argumenterer jeg for en progresjon i kanonprosessen som har vitenskapelige historiske argumenter som fundament. Jeg vil i det følgende oppsummere mine slutninger som bygger på den argumentasjonen som jeg legger til grunn for min vurdering av den historiske prosessen som ledet fram til kanonisk status for skriftene i Det nye testamente.

- Kanonprosessen var en prosess som hadde utvikling fra et lite antall skrifter til senere å inkludere flere.
- De kanoniske skrifter har en teksthistorie som knytter dem tilbake til apostlene og som gir skriftene troverdighet og autoritet. Skriftenes teksthistorie sannsynliggjør deres ekthet.

¹⁷³ Barth D. Ehrman, *Truth and Fiction*, Oxford university Press USA 2006, s 102

- Kanonkriteriene viser en seleksjon av skrifter basert på apostolisk forfatterskap som det ufravikelige krav for kanonisering. Dette kriteriet sikrer den historiske troverdigheten til skriftet, og metodisk gir øyenvitner høy troverdighet i historiske spørsmål.
- Datering av de 27 skriftene ligger innenfor årene 50-100 og kan med det omtales som forfattet i tidsmessig nærhet til hendelsene innenfor rammen som kreves for å være pålitelige kilder til Jesu liv. I all hovedsak er avgrensingen av Det nye testamente fullført ved utgangen av det andre århundret.
- Det historiske faktum at kirken valgte å forkaste Tatians evangelieharmonie indikerer at de var villig til å leve med vanskeligheter mellom skriftene i den bibelske kanon. Dette tilbakeviser at kirken opererte med intoleranse og maktkamp på en utilbørlig måte.
- De kirkefedre som er omtalt og presentert i forhold til den enkeltes forhold til de aktuelle kanoniske skriftene mener jeg er troverdige kilder til kanonprosessen, og avgrensingen av Det nye testamente slik argumentasjonen i min redegjørelse indikerer.
- Spanningsfeltet mellom den muntlige og den skriftlige overleveringstradisjonen om Jesus mener jeg må ses i lys av den jødiske overleveringstradisjonen. En muntlig overleveringstradisjon som var punktlig og nøyaktig i sin overlevering. Dette korresponderer godt med de funn vi i den senere forskning har avdekket i forhold til de feil og avvik som forekommer i tekstgrunnlaget til Det nye testamente, der brorparten ikke har betydning for innholdet.
- De apokryfe skriftene kom ikke med i den bibelske kanon på grunn av at kirkefedrene ikke fant at disse skrifter hadde apostolisk forfatterskap, selv om innholdet i flere av dem var helt ortodoks.

Med denne redegjørelsen mener jeg å besvare de grunnleggende aspekter for en forståelse av den progresjon som fant sted i den tidsepoken hvor Det nye testamente ble avgrenset. Videre mener jeg å ha vist hvordan kanonprosessen var en kontinuerlig historisk prosess der skriftene opparbeidet seg tillit hos mennesker som tilhørte troen på Jesus. Med faglige historiske argumenter mener jeg å kunne tilbakevise påstander til kanonprosessen og til skriftene som verserer som vanlige misforståelser som ikke er tilstrekkelig begrunnet.

Om vi kan stole på den historiske kanonprosessen som fant sted i de første århundrer beror på om en mener at de historiske argumentene er tilstrekkelig troverdige. Vi må også vurdere om de aktører som figurerer i ulike roller i prosessen er troverdige historiske vitner med autoritet.

Begge disse forhold mener jeg er faglig argumentert for i denne redegjørelsen og tilstrekkelig sannsynliggjort av en rekke forskere som jeg slutter meg til.

6.2 En aktualiserende refleksjon

Kanonprosessen er en viktig prosess som stadig framstilles i ulike format, ofte med den hensikt å så tvil om den historiske troverdigheten til Bibelen slik den foreligger. Det har vært kirkens tro at Bibelen er en historisk framstilling om historiske faktiske hendelser og samtidig har en posisjon som Guds ord. Denne tosidige betydning har stor aktualitet i vår tid. Skriftene i Bibelen er historiske beretninger om historiske hendelser og på samme tid ord inspirert av Gud som skaper tro. Disse skrifter er trosgrunnlaget for kirkens troende mennesker, og derfor er det historiske perspektivet ved skriftene av stor betydning. For skriftenes historiske troverdighet og deres grunnlag for tro kan ikke skilles fra hverandre. Derfor er framstillinger som sår tvil om skriftenes historiske troverdighet så populære, og på samme måte har de stor sprengkraft som vi har erfart ved flere anledninger. Boken *Da Vinci-koden* var en slik bok som manifesterte denne sprengkraften som ligger i å så tvil om de kanoniske skriftenes troverdighet. På samme måte mener jeg skriftene står solid når de går opp til eksamen i datering, litterær kritiske vurdering, kritisk vurdering av forfatterskapet, og med dette viser at den historiske troverdigheten er innefor det som majoriteten av forskerne finner forsvarlig. Derfor mener jeg at Det nye testamente er aktuelt både fordi det er et religiøst skrift og fordi det historisk lar seg etterprøve med stor faglig overbevisning.

Litteraturliste

Bøker

- Baigent, Michael: *Hellig Blod, Hellig Gral*, Bazar Forlag AS 2005
- Bettenson, Henry & Mauder, Chris, *Documents Of The Christian Church*, Oxford University Press 1999 Third Edition
- Brown, Dan: *Da Vinci-Koden*, Bazar Forlag AS 2004
- Campenhausen, Hans von: *Den Kristne Bibel Blir Til*, Gyldendal, Oslo 1976
- Christensen, Torben – Göransson, Sven: *Kyrkohistoria*, Bokförlaget, Stockholm 1969
- Ehrman, Bart D.: *Truth And Fiction*, Oxford University Press, USA 2006
- Ehrman, Bart D.: *Jesus Feilsitert*, Papp Forlag 2005
- Hägglund, Bengt: *Teologins historia*, LiberLäromedel Lund 1967
- Horton, Charles: *The Earliest Gospels*, T&T Clark International 2004
- Hvalvik, Reidar & Stordalen, Terje: *Den Store Fortellingen*, Bibelselskapet 1999
- McDonald, Lee Martin: *The Biblical Canon*, Hendrickson Massachusetts 2007
- McDonald Lee Martin & Sanders, James A.: *The Canon Debate*, Hendrickson 2002
- McGrath, Alister E.: *Christian Theology*, Blackwell Publishing Ltd 2007
- Metzger, Bruce: *The Canon Of The New Testament*, Oxford University Press 1987
- Pagels, Elaine: *De Gnostiske Evangelier*, Lille måne 2007
- Skarsaune, Oskar: *Og Ordet Ble Kjød*, Luther Forlag Oslo 2001
- Skarsaune, Oskar: *Den Ukjente Jesus*, Avenir Forlag Oslo 2005
- Stanton, Graham: *Jesus And Gospel*, Cambridge University Press 2004
- Thomassen, Einar: *Apokryfe Evangelier*, Verdens Hellige Skrifter, Bokklubbene 2001

Oppslagsverk

- Kirsch, J.P. (1911). *St. Peter, Prince of the Apostles*, In The Catholic Encyclopedia, New York: Robert Appleton Company. Retrieved February 23, 2009 from New Advent: <http://www.newadvent.org/cathen/11744a.htm>

Artikler

- Artikkel i Stavanger Aftenblad 21 august 2008, "Korleis blei Bibelen Bibelen?", Foredrag av Professor Einar Thomassen
- P.N Harrison, "Polycarp's Two Epistles to the Philippians", Oxford 1936

Oskar Skarsaune, "Det Nye Testamentets Tekst Og Kanon", artikkel,
www.bibelselskapet.no 2008